

Hitra historielag og Kystmuseet i Sør-Trøndelag - Årsskrift for 2013

SKARVSETTA

SKARVSETTA

er et årsskrift som Hitra historielag og Kystmuseet i Sør-Trøndelag gir ut i fellesskap. Det har fått et navn som du kanskje synes er litt underlig. Bakgrunnen er denne: Før i tida var det ganske vanlig rundt om i grendene på Hitra at folk hadde mer eller mindre faste plasser der de samla seg, fortalte historier og løste lokale verdensproblemer. Ofte var det i godværet på søndager eller lørdags ettermiddager at folk kom sammen og hygga seg på denne måten. Tett i tett kunne de sitte utover lyngrabbene, gjerne med god utsikt, i le for austavindstrekken. På Sandstad hadde de en slik samlingsplass som ble kalt Skarvsetta. Namnet kommer trulig av at her satt folk tett som skarven på et skjær. Årsskriftet vårt skal forsøke å videreføre fortellertradisjonen og historiene fra Skarvsetta og fra liknende samlingsplasser rundt om på Hitra. Velkommen til Skarvsetta.

*«Skarvsetta» 2013 er 6. utgaven av årsskriftet vårt.
Utgavene fra 2008 - 2011 kan du også lese på Kystmuseets nettside:*

www.kystmuseet.no

ÅRETS TEMA: KVINNER I HITRAS HISTORIE

Tusener av kvinner har gjennom tidene bidratt til å utforme Hitras historie, trulig i større grad enn menn. Det lar seg ikke gjøre å beskrive dem alle. I «Skarvsetta» 2013 trekker vi fram noen få, og de får representere alle de kvinnene som opp gjennom tidene har brukt sine krefter på å skape hittersamfunnet. Årets tema falt naturlig i jubileumsåret 2013, da vi feirer at det er gått hundre år sia allmenn stemmerett for både menn og kvinner vart innført ved alle valg i Norge.

INNHold

Side	5	Leder ved Svein Bertil Sæther/Ingvar Aabrek Klingenberg
Side	6	Svein Bertil Sæther: Den første - Jordmor Madam Hægstad
Side	14	Svein Bertil Sæther: Den første - Folkevalgt Sara Strøm
Side	20	Magnar Ansnes: Den første - Ordfører Bergljot Stokkan
Side	24	Knut Ansnes: Sara Kjerstine i Jevika og kvinnene rundt henne
Side	32	Bente M. Heggvik: Kvinner til sjøs
Side	36	Reidun Eriksen og Johan G. Foss: Sanitetskvinner på Hitra
Side	46	Ingvar Aabrek Klingenberg: Moder Parelus
Side	50	Ingjerd Olsen Haugan og Berit Johanne Vorpbukt: Et møte med Norges kongepar
Side	53	Styret i Hitra historielag og om historielaget og dets arbeid
Side	54	Rettelser

Kjære leser

Skarvsetta er hos deg igjen, for sjette året på rad. Vi håper du har venta og gleda deg til det. Skarvsetta til jul er blitt en liten tradisjon. Vi håper den tradisjonen fortsetter – lenge.

Du er sikkert ikke overraska over årets tema. I 2013 feirer vi at kvinners stemmerett vart innført for hundre år sia i Norge. Vår unge nasjon var i 1913 en av de første som gav kvinner stemmerett på lik linje med menn, og slikt er det grunn til å feire. En av artiklene i årets Skarvsetta handler særskilt om dette.

Stemmerett eller ikke – kvinnene har alltid hatt en sentral posisjon i lokalsamfunn som vårt. I det gamle kystsamfunnet var kombinasjonsbruket helt grunnleggende. Det var gården, småbruket eller husmannsplassen kombinert med fiskeri og fangst som gav utkomme, klær på kroppen og mat på bordet. Et slikt samfunn forutsatte at både karer og kvinnfolk tok del i arbeidet, karene på fiskeri og kvinnfolka heime. Ikke bare skulle kvinnfolka styre med jord og krøtter, hus og heim, det var også de som holdt fellesskapet i gang, blant anna gjennom samarbeid, lag og foreningsvirksomhet. Nettopp dette har vi valgt å gjøre tydelig i Skarvsetta 2013 ved å trekke fram Sanitetsforeningene på Hitra i en egen artikkel.

Mange kvinner på Hitra har stått fram og gått foran. Vi nevner noen av dem i Skarvsetta i år: Vår første offentlige jordmor, vår første kvinnelige folkevalgte og vår første kvinnelige ordfører. Også kvinner som reiste til sjøs får du møte, og du får bli kjent med et par markante kvinner bakover i historia: Sara Kjerstina Flor fra Jevika og Moder Parelius på Hopsjøen.

I juni 2013 hadde vi storbesøk på Hitra. Da kom kong Harald og dronning Sonja på offisielt besøk. På forhånd hadde dronning Sonja spesielt bedt om at ved besøket på Kystmuseet ville hun gjerne møte kvinner med innvandrerbakgrunn for en god samtale. Det vart et fantastisk møte, der vi tilstedeværende fikk ta del i kongeparets hjertevarme, folkelighet og humor. I Skarvsetta 2013 får du, kjære leser, et lite glimt av dette gode møtet.

Skarvsetta er laga for deg som er interessert i lokalhistoria og lokalsamfunnet vårt. Gjør Skarvsetta kjent, fortell om den til andre, kom med innspill og idéer, skriv artikler. Om Skarvsetta skal fortsette, er den avhengig av deg.

God lesning!

Hitra, november 2013

Kystmuseet MIST

Svein Bertil Sæther
museumsdirektør

Hitra historielag

Ingvar Aabrek Klingenberg
leder

-Den første

Jordmor Madam Hægstad

Den aller første fagutdanninga for kvinner i Norge var jordmorutdanninga, som kom i gang i Kristiania i 1818. Da Elisabet Anna Margrethe Hægstad fødd Seehuus frå Rørøya i Kvennværet tok eksamen ved jordmorskolen Kristiania i 1828, så var ho den første kvinna med ei formell fagutdanning, ikkje berre på Hitra, men i heile regionen her.

Foreldra var Knut og Karen Margrethe Seehuus. Dei dreiv handel på den gamle handelsstaden Rørøya i Kvennværet. Foreldra til Knut, Søren Sørensen og Anna Simensdotter Seehuus, kom flyttande frå Kjelsundet i Herøy på Sunnmøre midt på 1780-talet, kjøpte Rørøya og begynte handel der. Karen Margrethe var prestedotter. Ho var fødd på Venø på Jylland i Danmark, men begge foreldra var norske. Faren var Søren Hagerup Holck, fødd i Kristiansund, og etter kvart vart han prest på Smøla. Mora var Elisabet Anna Margrethe Budde, fødd i Hemne og dotter til presten Christoffer Budde og første kona hans, Karen Prosch. Vi forstår at Elisabet Hægstad var oppkalla etter mormora si.

Oppvekst

Elisabet var fødd 7.mai 1798, men ikkje på Rørøya. Hit kom ho ikkje før ho var fire år gammal. Nei, ho var fødd i Kristiansund. Foreldra Knut og Karen dreiv ein liten handel der på den tida. Dei hadde gifta seg året før i Edøy kyrkje på Smøla, vigde av Karen sin far, sokneprest Holck. Men i 1802 flytta dei heim til Rørøya. Søren Sørensen

Seehuus, far til Knut, døde året etter, og no tok Knut og Karen over handelen etter han.

Elisabet var det eldste i ein stor søskenflokk. I året 1800, mens familien enno budde i Kristiansund, kom søstera Anna til verda. Ho var ganske sikkert oppkalla etter farmora si. Og etter at dei flytta heim til Rørøya, kom ungane jamt og trutt, som perler på ei snor. Allereie hausten 1802 kom første guten. Han vart oppkalla etter morfar og fekk namnet Søren Hagerup. I april 1805 kom det ein gut til, og han måtte sjølv sagt få farfar sitt namn: Søren. Den 3.juli 1807 vart Karolina fødd, julaftan 1809 kom Henrik til verda og 27.november 1811 såg vesle Nils Rosing dagens lys for første gong. Sommaren 1813, den 4.juli, fekk dei ho Maren Kristine, Christoffer Budde vart fødd 4.oktober 1815, Knut kom til verda 18.januar 1817 og da Johan Christoffer vart døypt i Kvennvær kyrkje på Hakkbuan den 8.august 1819, så var han den ellefte i søskenflokk. Da var eldste søster Elisabet 21 år gammal, og det er all grunn til å tru at ho gjennom heile oppveksten var vant med å passe og stelle små ungar, erfaringar som kanskje vart styrande for livet hennes og dei vala ho gjorde få år seinare.

Rørøya

Det går ei historie om handelsmann Knut Seehuus på Rørøya. Om ho let seg stadfeste, er meir uvisst, men den versjonen som står i den første Hitraboka, trur eg stammar frå den gode lokalhistorikaren Morten Lossius, og da er det all grunn til å bringe ho vidare. Knut Sørensen Seehuus hadde fått god utdanning, blir det fortalt. Han

Hovudbygninga og brygga på Rørøy i 1963. Foto: Kystmuseet i Sør-Trøndelag

var språkmektig og reiste ofte på handelsferder utanlands. Han hadde ei jakt, og det var med ho han reiste rundt og handla inn kjøpmannsvarer. På jakta, som var eit nymotens farty på Hitra rundt år 1800, hadde han med seg to mann som mannskap. Ein av desse var ein kar frå Skåren, Ola Toresen. Under krigen 1807-1814 var det utrygt å segle langs kysten. Danmark drog med seg Norge på franskmennene si side i krigen mot engelskmennene, og kapring av fiendens skip var ein del av krigføringa den gongen. Vi kjenner vel til at engelske skip låg utafor kysten vår og venta på å slå til mot norske skip, særlig forsvarslause farty med verdifull last om bord. Og det var nettopp det som skal ha skjedd med Knut Seehuus si jakt. Dei var på heimtur frå Bergen, fullasta med varer. På Stadhavet kom eit engelsk kaperfarty mot dei, borda jakta frå Kvennværet, sikra seg all

lasten som var om bord, og tok med seg Ola Toresen Skåren som krigsfange. Jakta var dei ikkje interesserte i, så Knut Seehuus og ein av mannskapet fekk lov til å segle heim med tomt farty. Stakkars Ola Skåren, derimot, han hamna visstnok i den engelske prisonen. No fins det eit svært godt oversyn over dei norske prisonfangane 1807-1814, men det har enno ikkje vore råd å finne Ola Skåren mellom dei. For handelsmann Knut Seehuus vart dette eit voldsomt tap, og historia går slik at han ikkje kom seg etter denne hendinga. Ein ting var det økonomiske, like ille var det at Knut vart motlaus og oppgitt etter det som hadde skjedd, så han søkte ofte hjelp og trøyst både hos presten Tobias Brodtkorb på Dolm og handelsmann Parelius på Hopsjøen, blir det fortalt. Kor mykje ein skal lite på denne to hundre år gamle historia får kvar enkelt avgjera.

Om det no var slik at Knut Seehuus mista trua på framtida for eigen del, så hadde han klårt for seg at etterkommarane hans måtte sikre seg ei best mulig framtid. Sønene måtte få god utdanning, og døtrene måtte bli godt gifte. Slik skulle det vera den tida. Og fleire av sønene til Knut og Karen Seehuus på Rørøya kom seg bra til. Søren Hagerup Seehuus vart jurist, den yngre broren Søren vart fyrvoktar, Nils Rosing Seehuus vart lege, Kristoffer vart snekkar, Knut Knutsen Seehuus vart handelsmann på Rørøya etter foreldra og Johan vart gardbrukar og sjølveigar på Skipnes i Aure. Og av døtrene så vart Anna gardkone i Aure og Maren Kristine vart gift med handelsmann Peter Buschmann på Aunøya. Men to av døtrene braut med det vante mønsteret: Elisabet og Karolina ville ha utdanning.

Men i 1820-30-åra var det ikkje så lett for ei dotter å få foreldra sine på trua til å koste på ho utdanning. Slikt var langt ifrå vanlig. Både Elisabet og Karolina måtte nok stå på og argumentere hardt for å få det til. Karolina fekk utdanne seg til lærar og hamna etter kvart oppe i Mosjøen. Men storesøster Elisabet måtte vente til ho vart gift før ho fekk si utdanning. Ho ville bli jordmor.

Jordmorutdanning

Det mangla ikkje på jordmødrer før på Hitra. Nei, slike hadde ein hatt her så lenge her hadde budd folk. Krafskjerringar og ljøsmødrer vart dei kalla, og dei gjorde så godt dei kunne etter eldgammal og nedarva skikk og tru. Som oftast gjekk det bra, både med mor og barn. Men ingen av krafskjerringane var utdanna jordmødrer. I Kyrkjeritualet frå 1680-åra var det pålagt prestane å gi dei såkalla «hjelpekonene» opplæring og formaningar. Dei vart formana til å føre eit gudfryktig liv, og dei måtte hugse dette: «Det ikke er et Menneskets gjerning alene, men allermost Guds Gjerning, som uddrager Børnene af Moders liv». Oppsto det problem skulle jordmora hjelpe seg med bøn og kristelige gjerningar. Hjelpekonene fekk

særlig opplæring i nauddåp. Sto ikkje livet til å redde måtte ikkje sjela gå tapt. Men når ikkje alt gjekk som det skulle ved ein fødsel, kom krafskjerringane ofte til kort. Da stod det om liv og helse for mora og for barnet, og ofte gjekk det gale.

Frå ho var lita måtte Elisabet lære seg omsorg for små barn. Bort imot annakvart år fekk ho ein ny bror eller ei ny søster, og dei eldre måtte ta seg av dei yngre i søskeneflokken. Slik var det i alle heimar, og særlig galt dette jentene. Sjølv om det heldigvis ikkje ramma hennes familie, så såg Elisabet sikkert mange tragediar ikring seg, der spedbarn og barselkvinner ofte mista livet. Omsorgsrolla og oppleving av barselstragediar i nabolaget må ha skapt eit sosialt engasjement hos Elisabet. Ho ville bidra til å gjera forholda for mor og barn betre, og ho såg at kunnskap måtte til. Derfor ville ho utdanne seg til jordmor. Trulig fekk ho offentlig støtte til det.

På 1700-talet og fram til 1814 hadde hjelpekonene noko jordmoropplæring av legane, men det var i byane. I Danmark kom den første jordmorskolen i gang i 1761, og her vart også nokre norske jordmødrer utdanna. Da Norge fekk sitt første universitet i Kristiania i 1811, vart dansken Magnus Andreas Thulstrup tilsett som professor i kirurgi og fødselsvitskap. I 1810 kom det ei kongelig forordning om eit offentlig jordmorvesen i Norge, og i 1815 vart det bestemt at ei jordmorutdanning skulle settas i gang. I 1818 starta denne utdanninga ved Fødselsstiftelsen i Kristiania, med professor Thulstrup som forelesar. Ti år seinare fekk Elisabet Hægstad frå Hitra sin jordmoreksamen her.

Hausten 1827 tok nygifte Elisabet Hægstad den lange turen til Kristiania, og den 1.oktober begynte undervisninga ved Fødselsstiftelsen. Den 28.juni 1828 tok ho eksamen som jordmor. Det går fram av eksamensprotokollen at ho hadde vore «Flittig og agtpaagivende» ved undervisninga, og at ho hadde «Meget gode» evner og

Aar 1828 den 26 Junii indfældes ffj				til Gjældensundersøgning					
Lærelses nr	Navn, Alder og Fødested	Hvorfor skildet	Ene hui's Beskrivelse	Hvad længe indvænnet	Forskellighed indvænnet	Læring indvænnet	Ernæringstilstand		Anmærkning
							i det indvænnet	i det indvænnet	
134	4. Randel Spire født 29. Novbr 1804 gæst af for S' Brøn	fra hies Bane i Akerdell.	Norden Præstefam til m.	11. Okt. 1827.	Kirken og skole gæst.	Godt.	M. godt	gæst	Har anført i Akerdell. med det Tegnenum 2. 11. Jul 1828
135	5. Haren Bong. født i Trondheim 20. Septbr 1801. gæst af for S' Brøn	fra hies Bane i Akerdell.	indvænnet Læring.	1826 1827	do.	Meget Læring Læring	gæst	Meget	Har anført i Akerdell med det Tegnenum 2. 11. Jul 1828
136	6. Elisabet Bane født i Hægstad 17. i Hægstad 2. 7. May 1796 gæst, men for Brøn.	fra hies Bane i Hægstad	for hies Bane Læring	do.	do.	Meget Læring	gæst	Meget	Har anført i Hægstad med det Tegnenum 2. 11. Jul 1828

Dette er frå eksamensprotokollen ved Fødselsstiftelsen i Kristiania, der Elisabet Hægstad står innført. Datoen er 28. juni 1828, og her kan vi sjå at Elisabet var nummer 137 som fekk denne utdanninga i Norge. Ho klarte eksamen med glans og fekk karakteren «Meget godt». Protokollen er underskriven av eksaminatorane Skjelderup, Sørensen og Thulstrup. Frå Riksarkivet, Oslo.

anlegg for å vera jordmor. Ved eksamen fekk ho karakteren «Meget godt» både i «det muntlige» og i «det manuelle», og ho vart tilsett som jordmor i Hitra prestegjeld rett etter eksamen.

Dei første offentlige jordmødrene vart tilsette av staten, og for dei som hadde teneste på landsbygda, vart lønna fastsett slik: 20 riksdalar pr år i rein lønn, to famnar ved og bustad i eit vanlig «bondehus», med hage og gras nok til ei ku – eller jord nok til å halde ei ku. I staden for eigen bustad kunne jordmora velje seks riksdalar meir for året i lønn. I tillegg skulle jordmora ha betaling frå barselskvinnene: Fire mark frå ei bondekone, to mark frå ei husmannskone, ei mark frå ei leigebuarkone. Ei barselskvinne som var støtta av fattigvesenet, skulle sleppe å betale noko til jordmora.

Giftarmål

Den 19.juni 1826 vart Elisabet Seehus gift i Dolm kyrkje. Mannen hennes var Erik Mikkelsen Hægstad. Han var fødd på Leinstranda i 1792. Foreldra hans var gardfolk på garden Heggstad, og Erik var ein av dei yngste i ein stor søskenflokk. I 1818 flytta han heimafrå til Trondheim i lag med broren Jon, men ikkje lenge etter kom han til Hitra i lag med ein eldre bror, Svein Mikkelsen. Begge brørne gifta seg i Dolm kyrkje i 1820: Svein med Stense Johansdotter Myra, og Erik med Kristianna Knutsdotter frå Skreddarøya, ein husmannsplass under prestegarden Dolm. Erik og Kristianna vart buande på Skreddarøya, og dei fekk to barn: Albertine i 1822 og Knut i 1824. Både mor Kristianna og sonen Knut døde 6.desember 1824, og mor og son vart gravlagt saman ti dagar seinare på Dolm kyrkjegard.

Heim til Hitra

Elisabet Hægstad kom heim til Hitra som nyutdanna jordmor i 1828, og ho vart tilsett som offentlig jordmor

i Hitra prestegjeld. Den gongen omfatta det både Hitra og Frøya, og på denne tida budde det i overkant av 4000 menneskje i heile prestegjeldet. Både geografi, framkomstmiddel og folketal gjorde sjølvstygte jordmora si oppgåve heilt umulig, men den unge jordmora opplevde kanskje hinder som var enda større. Ikkje ville folk ut med pengar for å betale jordmora. Slikt var dei ikkje vante med. Ljøsmdrene brukte å få betaling i naturalia: Kjøtt, flesk, mjøl, garn eller andre varer. Trulig såg Elisabeth stort på det og godtok godtgjering til jordmora etter gammal skikk. Verre var alle dei eldgamle rituala og førestillingane rundt barsel og spedbarn som satt djupt inne i folk. Eit nytt liv var ikkje noko ein tulla med. Her skulle ikkje noko nytt prøvas ut. Det kunne straffe seg! Krafskjerringane visste nok å kjempe for sin posisjon.

Smått om senn vann Elisabet innpass som jordmor i hittersamfunnet. Ein av grunnane til det var at ho i 1829 også vart vaksinatør. Vaksine mot kukoppar vart i prinsippet obligatorisk i Norge i 1810, men det var mange som unndrog seg vaksinen – dei trudde ikkje han virka. I 1834 braut det ut ein epidemi i Hitra prestegjeld. I eit «normalår» døde mellom 20 og 30 barn under tre år her, men i 1834 døde det 84 småbarn på Hitra og Frøya. Det var koppar og kikhoste som tok livet av dei aller fleste. Verst var det på etterjulsvinteren og utover våren. Utpå sommaren 1834 hadde epidemien for det meste rast frå seg, men han må ha sett ein støkk i folk. Og dei oppdaga at dei vaksinerte slapp lettare unna. No kom dei til Elisabet og dei andre vaksinatørane med ungane sine for å få dei vaksinerte, og dermed fekk Elisabet mødrene i tale. Også legane gjorde det dei kunne for å overtale folk om at dei burde søke den offentlige jordmora når det var råd å få tak i ho. Vi manglar god statistikk for jordmortenesta, men utover 1800-talet ser vi at jordmor «Madame Hægstad» av og til utførte heimedåp på svake barn, og da var det høgst trulig også ho som hadde tatt imot barnet.

Dette er Ingebrigtsvika rundt midten av 1900-talet. Bygninga er frå Elisabet og Erik Hægstad si tid, trulig bygd som kårstue for dei. Fotograf: Hilmar Stigum, Norsk Folkemuseum. Bildet er utlånt frå Norsk Folkemuseum.

Etter at dei vart gifte budde Elisabet, Erik Mikkelsen og dottera hans ei tid på Skreddarøya, men rundt 1830 flytta dei til barndomsheimen hennes Elisabet på Rørøya i Kvennværet. Elisabet si mor, Karen Margrethe døde i 1831, og far Knut Seehuus overlet drifta av Rørøya til Erik Hægstad og Elisabet. I 1833 fekk dei byksel på garden mot ei leige på fire dalar i året og at far Knut fekk bu der så lenge han levde. Men Elisabet og Erik Hægstad vart ikkje lenge på Rørøya. Dei flytta til Småg rundt 1835, og i 1845 kjøpte dei ein part av garden. Knut Seehuus selde heile Rørøya til sønene Johan og Knut i 1838.

Fosterson

Den 2.juni 1833 – mens Elisabet og Erik Hægstad enno budde på Rørøya – var det døypt ein liten gut i kyrkja på Hakkbuan i Kvennværet. Han fekk namnet Fredrik Bernhard Riis og var fødd på Rørøya 12.mai 1833. Foreldra var ein kontorist i Kristiania, Christian Johansen, og Bergitta Martens frå Kristiansund. Fadder på barnet var pastor Christian Johannes Brodtkorb, Erik og Elisabet Hægstad og Kristoffer og Maren Seehuus, søskena hennes Elisabet. Dåpen var innmeldt av «Jordmoderen Madame Elisabeth Hægstad», står det i kyrkjeboka. Elisabet fekk ikkje barn sjølv, og ho og Erik tok til seg vesle Fredrik Bernhard som sin eigen. Frå før hadde dei Eriks dotter Albertine, som i 1848 flytta til Alstadhaug i Skogn, vart gift der og fekk fleire barn.

Etter tre år på Småg selte Erik og Elisabet Hægstad garden i 1848. Dei budde ei tid i Hamna, rett i nabolaget, og i 1850 kjøpte dei Ingebrigtsvika i namnet til fostersonen Fredrik Bernhard Riis. Og her i Ingebrigtsvika vart dei buande livet ut. Erik og Fredrik dreiv sjøen og den vesle garden, og Elisabet, som vart kalla «Madam Hægstad», reiste rundt i prestegjeldet og utførte jordmorgjeringa si. Distriktslegen Christian Fredrik Bendeke skreiv i 1854 at det framleis var berre ei jordmor på Hitra «med

sin store og spredte Folkemængde». Likevel blir ikkje jordmora brukt nok, hevdar distriktslegen. Han skuldar på reisetida og avstandane, som var for store. For dei fleste var det nok enklare å sende bod etter ei ljosmor i nabolaget når tida var inne.

I 1858 vart Elisabet Hægstad sin bror, Nils Rosing Seehuus, distriktslege i Søndre Fosen legedistrikt, som omfatta Hitra og Hemne prestegjeld – dagens Hemne, Snillfjord, Hitra og Frøya kommunar. Han kjøpte garden Dammen ved Dolmsundet, og dette vart dokterbustad heilt fram til det kom stor legebustad med kontor og venterom i Fillan i 1921. Nils Seehuus var dokter på Hitra i åtte år. Da flytta han og familien til Farsund, der kona hans var frå. Her døde han to år etter.

Det vart bryllaup i Ingebrigtsvika sommaren 1859: Den 14.juli gifta Fredrik Bernhard Hægstad seg i Dolm kyrkje med Ellen Margrethe Nilsdotter Hestnes. Vel to år seinare, den 26.november 1861, kom Fredrik Bernhard bort på sjøen. Han vart aldri funnen. Elen Margrethe vart enke, berre 22 år gammal. Snart viste det seg at ho var med barn, og den 2.august 1862 fødte ho ei jente. Vi treng ikkje tvile på at det var «farmor» Elisabet som hjalp den vesle jenta til verda. Da ho dagen etter fødselen vart døypt i Dolm kyrkje, fekk ho sjølvsgagt namnet Fredrikke Bernhardine Erika.

Kårfolk

No da Fredrik var borte, fann Elisabet og Erik det tryggast å sikre framtida si. Dei fekk kårbrev frå enka Elen Margrethe Nilsdotter den 12.mars 1862, og her går det fram at kårfolket kvart år skulle ha tre tønner korn, tre tønner poteter, fôr og pleie for ei ku og tre sauer, plass til båten sin i naustet, nødvendig brensel, rett til å bu i si eiga stue og pleie og omsorg, om dei vart sjuke. I 1864 gifta Elen Margrethe seg på nytt. Brurgommen var Otto Magnus Olsen frå Daløya, og Erik Hægstad var ein av

forlovarane. Otto og Elen Margrethe fekk fire barn: Ole Petter i 1865, Elisabet i 1866, Fredrik i 1868 og Nils i 1870.

Kanskje var Nils eit av dei siste barna ho tok imot som jordmor. Etter nærare 42 år slutta ho som offentlig jordmor på Hitra rundt 1870. Ho var da over 70 år gammal, ein svært høg alder i dei dagar. Og den 16.februar 1872 døde «Madame Elisabet Anna Margrethe Hægstad, født Seehuus» i heimen sin i Ingebrigtsvika. Ho vart gravlagt på Dolm kyrkjegard den 24.februar 1872. Ein knapp månad etter at Elisabet gjekk bort, døde også Erik Mikelsen Hægstad. Det var den 12.mars 1872. Også han vart gravlagt på Dolm.

Året 1872 vart eit vondt år i Ingebrigtsvika. Den 31.mai døde mannen Otto Magnus Olsen, og dermed satt Elen Margrethe att som enke for andre gongen, no med fem barn mellom ti og to år å ta vare på. Men livet til Elen

Margrethe og barna hennes er ei anna historie. Historia om den aller første jordmora vår, Elisabet Hægstad, sluttar her. Etter ho vart først Pauline Christine Klemmensen og seinare Marta Steen jordmor i Fillan sokn, og Madam Bull vart jordmor for Dolm og Kvennvær sokn.

Litteratur:

- Johan G. Foss (red): Helsevesenet på Hitra. Kort historikk. Utgitt av Hitra kommune 2004.
- riksarkivet@arkivverket.no : Månedens dokument 2003 – «Det offentlige helsevesen 400 år»
- riksarkivet@arkivverket.no : «Behov for jordmødre»

Kjelder:

- Folketeljingar for Hitra: 1801,1865, 1875, 1900 og 1910 i Digitalarkivet
- Kyrkjebøker for Hitra: Ministerialbøker 1775-1818, 1818-1826, 1827-1842, 1843-1851, 1852-1860, 1861-1870 og 1871-1881 i Digitalarkivet
- Kyrkjebok for Leinstrand i Melhus: Ministerialbok 1816-1826 i Digitalarkivet
- Kyrkjebøker for Alstadhaug i Skogn: Ministerialbøker 1836-1849 og 1850-1862 i Digitalarkivet
- Kyrkjebok for Skodje i Borgund: Ministerialbok 1698-1779 i Digitalarkivet
- Kyrkjebok for Herøy: Ministerialbok 1767-1788 i Digitalarkivet
- Kyrkjebok for Kristiansund: Ministerialbok 1784-1819 i Digitalarkivet
- Kyrkjebok for Edøy: Ministerialbok 1767-1818 i Digitalarkivet
- Panteregister for Hitra 1770-1886 i Digitalarkivet
- Pantebøker for Fosen 1828-1834, 1834-1842, 1847-1849, 1849-1850 og 1862-1866
- Jordmorskolen i Oslo - Kvinneklubben, eske D-0002 Riksarkivet

-Den første

Folkevalgt Sara Strøm

Kampen for kvinners rett til å delta i valg var en kamp for likhet, rettferdighet og menneskeverd. De norske kvinnene som for mer enn hundre år sia kjempa den kampen, visste langt mer om demokrati enn de konservative kreftene som av all makt forsøkte å holde kvinner borte fra det offentlige liv og hindre dem fra å være likeverdige medborgere i samfunnet.

I år feirer vi hundreårsjubileet for at alle kvinner i Norge fikk sin naturlige rett til å delta i samfunnslivet på like vilkår med menn. En slik rett er langt fra sjølsagt rundt om i verden. Derfor pågår kampen fortsatt.

Denne artikkelen er tilegna Malala Yousafzai.

En lang kamp

Grunnloven av 1814 fastsatte stemmerett til alle norske borgere over 25 år, med de begrensninger at de måtte eie eller bygsle jord over en viss verdi, eie gård og grunn i en by eller være embetsmenn. Grunnloven kunne derfor oppfattes som kjønnsnøytral, inntil Stortingets konstitusjonskomité i 1818 ettertrykkelig presiserte at begrepet «borgere» måtte forstås som «menn».

Spørsmålet om allmenn stemmerett for både menn og kvinner vart fremma som et krav fra Thranebevegelsen

midt på 1800-tallet, uten at den den gangen vart et særlig aktuelt politisk spørsmål. Det var først i 1880-åra at debatten om stemmerett for kvinner kom på dagsorden i Norge, først og fremst i forbindelse med stiftinga av Norsk Kvinnesaksforening i 1884, Norske Kvinnestemmerettsforening i 1885 og Landskvinnestemmerettsforeningen i 1898. Det var kvinner fra de øverste samfunnslag som den gangen førte kampen, og i 1890 kom spørsmålet om kvinners stemmerett opp i Stortinget etter en større underskriftskampanje. Blant de mest kjente forkjemperne var Gina Krog, Harriet Backer, Camilla Collett, Anna Rogstad, Karoline Bjørnson, Fredrikke Marie Qvam og Aasta Hansteen. Men Stortingets flertall avviste forslaget om stemmerett for kvinner, både i 1890, 1892 og 1895. I 1898 vedtok Stortinget allmenn stemmerett for menn, men ikke for kvinner. Motstanderne av stemmerett for kvinner var imidlertid på viken-de front, og da Stortingets president i 1899 mottok en petisjon undertegna av 12.000 norske kvinner, måtte Stortinget gi etter for presset.

Krona med hell

I 1901 vart det vedtatt i Stortinget at kvinner, som hadde ei skattbar inntekt på 400 kroner (byene) og 300 kroner (på landsbygda) eller hadde felleseie med en mann med slik inntekt, fikk stemmerett og vart valgbar til kommunestyra. Stemmerettsalderen var 25 år for både menn og kvinner, og vedtaket innebar at rundt 40% av alle norske kvinner over 25 år dermed hadde stemmerett. Det utgjorde godt over 230.000 kvinner i Norge den gangen. Rundt ett hundre kvinner vart valgt inn i kommunestyrene rundt om i landet ved valget i 1901.

Sara Nikoline Strøm. Foto utlånt av Mali Strøm

Av disse var seks fra Sør-Trøndelag, alle trondheimskvinner innvalgte i Trondheim bystyre.

Kampen for allmenn stemmerett også for kvinner fortsatte. Den begrensa stemmeretten overbeviste flere og flere motstandere om at samfunnet faktisk så ut til å overleve, sjøl om kvinner fikk anledning til å gå til stemmeurnene og delta i offentlig styre og stell. I 1910 gikk Stortingets konstitusjonskomité inn for at det

skulle være lik stemmerett for kvinner og menn ved kommunevalg, og komitéens innstilling vart vedtatt med stort flertall i Stortinget. Fortsatt var det en viss motstand mot kvinnelig stemmerett ved stortingsvalg, men i 1913 oppnådde tilhengerne det to tredels flertall i Stortinget som måtte til for å få gjort den nødvendige grunnlovsendinga.

Det tok tid

Det tok si tid før norske kvinner vart klar over sine nye rettigheter. Ved valget i 1901, som var det første der både kvinner og menn kunne stemme, deltok 41 % av kvinnene i byene og bare 10 % av kvinnene på landsbygda, av de som faktisk hadde stemmerett. Bare tolv kvinner vart valgt inn som kommunestyrerepresentanter i landkommunene i Norge i 1901. Ved valget i 1907 var det 186 valgsoqn på landet hvor ikke ei eneste kvinne møtte fram og avla stemme.

Vi kjenner ikke til hvordan den kvinnelige valgdeltakelsen var på Hitra den ved disse første valga. Trulig var det ikke så overveldende mange kvinner her som oppfylte kriteriene for den begrensa stemmeretten, heller. Men fra og med valget i 1910 hadde alle kvinner over 25 år stemmerett, bortsett fra de som fikk fattigunderstøttelse. Forhåpentligvis bidro utvidelsen av stemmeretten også til større interesse og økt valgdeltakelse.

Om vi skal måle etter valgdeltakelse, var ikke den politiske interessen overveldende på Hitra i begynnelsen av 1900-tallet. Ved valget i 1901 var det 558 stemmeberettigede i Dolm sokn. Det vart avgitt 172 stemmer, altså ei valgdeltaking på 31%. I Kvenvær sokn var det 201 personer som hadde stemmerett i 1901, men bare 39 personer stemte ved valget. Det vil si at bare 19% brukte stemmeretten sin. Ved kommunevalget i 1910, det første valget med allmenn stemmerett for både kvinner og menn, hadde valgdeltakelsen i Dolm sokn økt til 42 %

og i Kvenvær sokn til 21 %. Vi kjenner ikke til hvordan valgdeltakelsen fordelte seg mellom kvinner og menn, men så tidlig som i 1910 vart ingen kvinner valgt inn som representanter til kommunestyrene på Hitra. Det skulle ennå gå en mannsalder og vel så det før kvinner gjorde seg gjeldende i lokalpolitikken på Hitra, med ett hederlig unntak: Ved valget i 1916 vart ei kvinne for første gang valgt som kommunestyrerepresentant på Hitra. Det skjedde i Sandstad kommune.

Om Sara Nikoline Strøm

Sara Nikoline Strøm het hun, og hun fortjener at vi husker henne. Ved at hun var den første kvinna på Hitra som vart valgt til kommunestyrerepresentant, så har hun skrevet namnet sitt inn i Hitras historie. Hun var ei foregangskvinne. Hvem var hun?

Sara Nikoline vart født i Sørgården Akset på Innhitra 29.oktober 1875. Hun var datter av gårdbruker Daniel Saras Strøm og kona Franciska Henrikka Hougs. Daniel var født i Hamna, og han var en av mange etterkommerer av Sara Kjerstina Flor i Jevika, som blir omhandla i en annen artikkel. Franciska var født i Lavik i Sogn og datter av handelsmann Iver Hougs på Aunøya. Da Sara Nikoline var ti år gammel, flytta familien til Hamna og overtok gården etter hennes tante og onkel, som var barnlause.

I 1880-åra var Hamna blitt et sentrum i grenda. Ikke bare var dette en av de største gårdene i distriktet, med åker og eng, setring og utmarksslått, skogsdrift, tømmer salg og eget sagbruk. Her var det også poståpneri, skyssstasjon og dampskipsekspedisjon, og i Hamna oppstod det også et internasjonalt miljø. Allerede i 1870-åra begynte engelske adelsmenn å komme til Hamna for å drive hjortejakt, og på gårdstunet vart det bygd et eget våningshus for engelskmennene. Det fikk namnet Engelskmannsstua.

Sara Nikoline var enebarn. Den 16.juli 1895 gifta hun seg i Sandstad kirke med Daniel Christoffer Strøm fra Magerøya i Hemne. Han var søskenbarnet hennes. Magerøya ligger omtrent tvers over Trondheimsleia fra Hamna og var et av de mest kjente handelsstedene langs leia. Både gjennom slektskap og naboskap hadde familiene på Magerøya og i Hamna nær kontakt, og forbindelsen vart ikke mindre gjennom ekteskapet i 1895. Sara Nikoline var 20 år gammel da hun gifta seg. Daniel Christoffer var ti år eldre.

Allerede året etter bryllupet trakk Sara Nikolines foreldre seg tilbake og overlot gården og all aktiviteten der til de unge nygifte. Daniel Saras og Franciska fikk kår, som vanlig var rundt om på gårdene. Og de unge viste seg tilliten verdig. Sara og «D.C.», som han gjerne vart kalt, fortsatte med poståpneriet, og i 1899 vart det også oppretta telefonstasjon i Hamna. Møre fylkesrederi la på denne tida inn Hamna som fast anløpssted på si passasjerrute mellom Kristiansund og Trondheim, og i 1909 fikk Daniel og Sara bygd et lite elektrisitetsverk ved Hamnaelva, nok til at gården vart forsynt med elektrisk lys. Det var ei storhending i bygda.

Daniel og Sara fikk sju barn: Ingeborg (1896), Ørnulf (1898), Sverre (1902), Dagfrid (1905), Kjerstina (1908), Hans (1910) og Svanhild (1912). Rundt 1915 fikk Daniel Christoffer en alvorlig sjukdom, og sommeren 1916 døde han, bare 51 år gammel. Sara Nikoline satt da igjen som enke i Hamna, med sju barn, foreldrene på kår, drift av en stor gård og mange viktige samfunnsaktiviteter i virksomhet. Hun var litt over 40 år gammel og må ha hatt livsmot og krefter i massevis for å handtere alle oppgavene. Kanskje fikk hun råd og støtte fra sin gamle far i kårstua, og helt sikkert deltok barna i arbeidet på gården etter hvert som de vokste til. Eldste sønnen Ørnulf, som var 18 år da faren døde, tok ganske fort over ansvaret for gårdsdrifta i Hamna, sjøl om han formelt ikke tok over gården før i 1927. Ørnulf vart også

Hamna i 1906. Foto: Kystmuseet i Sør-Trøndelag

poståpner, dampskipssekspeditør og telefonbestyrer, og seinere begynte han også med landhandel i Hamna.

I 15 år satt Sara Nikoline som enke i Hamna, men i 1931 gifta hun seg på nytt. Det skjedde i Nidarosdomen 27.oktober 1931. Brudgommen var Johan Olaus Asmundvaag, gårdbruker på Hofstad ved Straumfjorden. Johan O. Asmundvaag var en allsidig kar. Han var født på Asmundvåg i 1880, tok eksamen ved underoffiserskolen i Trondheim i 1901 og gifta seg med Pauline Bertine Petersdotter på Hofstad i 1902. De tok over et

av brukta på Hofstad i 1904. I 1906 vart han kasserer i Hitra sparebank, og han hadde mange offentlige verv. Han satt i Hitra herredsstyre i mange år, var ordfører i to perioder og varaordfører i en, og i 1931 vart han valgt inn på Stortinget for partiet Høyre. Han var stortingsrepresentant fram til 1945.

Johan O. Asmundvaag var enkemann da han gifta seg med Sara Nikoline Strøm i 1931. Første kona hans døde av hjertefeil i juli 1928. Etter vielsen reiste Johan O. og Sara Nikoline til Oslo, hvor de bodde mens han var på

Stortinget. Men i 1937 vart de skilt. Johan O. gifta seg hos byfogden i Oslo med Annie Jensen fra Kristiansund i juli 1940. I 1938, mens han satt på Stortinget, vart Johan O. Asmundvaag tilsatt som lensmann for Hitra og Kvenvær kommuner.

Sara Nikoline reiste heim til Hamna etter skilsmissen i Oslo. Hun bodde i Engelskmannsstua sammen med yngste dattera Svanhild, og det var nok på denne tida at huset skifta namn til Farmorhuset. Familien husker henne som ei bestemt, men snill dame. Barnebarna var ofte på besøk inne hos henne. Hun var alltid svært nøye på klesdrakt og utseende, og det fortelles at hun aldri gikk utendørs uten at hatt, kåpe og sko var i skjønneste orden.

Sara Nikoline Strøm døde den 14. januar 1956. Hun er gravlagt på Sandstad gamle kirkegård.

En kvinneaksjon?

Samme året som Sara Nikoline Strøm vart enke i Hamna, gikk hun inn i kommunepolitikken. Det første ordinære kommunevalget etter at Sandstad vart egen kommune skjedde høsten 1916 for perioden 1917-1919; valgperioden var for tre år den gangen. Her vart Sara Nikoline valgt inn som nummer elleve av tolv faste representanter. Hun ble dermed Hitras aller første folkevalgte kvinne. Og ikke nok med det: Ved det samme valget vart Gjertrud Aalmo (1876-1937) fra Åkervikdalen (Ålmodalen) og Olaug Strand (1875-1950) fra Strandheim i Børøysundet valgt som sjuende og niende «varamænd» til Sandstad kommunestyre. Dette er helt spesielt i Hitras politiske historie. Ingen av de andre tre kommunene på Hitra hadde kvinner verken som faste

eller varamedlemmer i sine kommunestyre. Det skulle gå flere tiår før det skjedde. I Sandstad var det altså tre kvinner som markerte seg ved valget i 1916. Det kan være tilfeldig, men det minner om en slags form for kvinnemobilisering. Aalmo, Strand og Strøm var framtrepende kvinner i lokalsamfunnet på Innhitra på denne tida. De var jamgamle, og de må ha hatt ganske tette relasjoner. De stod i bresjen da Sandstad Herreds Sanitetsforening vart stifta i 1917, der Olaug Strand vart første formann og Sara Strøm vart første viseformann. Her møter vi kvinner med samfunnsengasjement.

Også ved neste valg, som foregikk høsten 1919, vart Sara Strøm valgt inn i Sandstad kommunestyre for perioden 1920-23. Hun kom inn som nummer ti av tolv. Ved konstitueringa av kommunestyret vart hun foreslått som varamedlem i formannskapet, men tapte den kampen med klar margin.

Vi kjenner ikke så godt til hvilke saker som engasjerte Sara Nikoline spesielt, men det fortelles at hun var nøye med å stille opp på møtene i kommunestyret. De vart stort sett avholdt på Strand skole, så Sara hadde lang vei. Hun vart fort lei av å mase på andre om å gi henne skyss til møtene. Derfor kjøpte hun seg rett og slett egen hest og karjol og kjørte til kommunestyremøtene sjøl, blir det fortalt.

I 2014 skal vi feire et nytt jubileum i Norge: Grunnlovsjubileet. Da skal det handle om demokratiet vårt og våre demokratiske rettigheter, plikter og verdier. Slik blir historia om Hitras første kvinnelige folkevalgte en overgang fra innværende års jubileum og en forløper til jubileet neste år.

Takk til:

Denne artikkelen er skrevet med god bistand fra Knut Ansnes og Ingjerd Olsen Haugan.

Takk til Mali Strøm for utlån av portrett av si svigermor, takk til Sara Eriksen for at hun har fortalt oss om farmora si og takk til Berit Strøm for opplysninger om si oldemor.

Litteratur:

- Utseth, Sverre: Hitraboka. Gårds- og slektshistorie. Sandstad sokn.
- Strøm, Kari: Sandstad Sanitetsforenings 50-årsberetning (kopi)

Kjelder:

- **IKA- Trøndelag:**
  - 1 Hitra kommune: Formannskap/kommunestyre forhandlingsprotokoll 1888-1903.
  - 2 Hitra kommune: Formannskap/kommunestyre forhandlingsprotokoll 1903-1913
  - 3 Hitra kommune: Formannskap/kommunestyre forhandlingsprotokoll 1913-1920
  - 4 Kvenvær kommune: Formannskap/kommunestyre forhandlingsprotokoll 1912-1917
  - 5 Fillan kommune: Formannskap/kommunestyre forhandlingsprotokoll 1895-1903
  - 6 Fillan kommune: Formannskap/kommunestyre forhandlingsprotokoll 1903-1910
  - 7 Fillan kommune: Formannskap/kommunestyre forhandlingsprotokoll 1910-1916
  - 8 Fillan kommune: Formannskap/kommunestyre forhandlingsprotokoll 1916-1925
  - 9 Sandstad kommune: Formannskap/kommunestyre forhandlingsprotokoll 1914-1923
- **Digitalarkivet:**
  - 1 Kirkebok (Ministerialbok) for Hitra 1861-1870
  - 2 Kirkebok (Ministerialbok) for Hitra 1871-1881
  - 3 Kirkebok (Klokkerbok) for Sandstad sokn 1890-1905
  - 4 Kirkebok (Klokkerbok) for Sandstad sokn 1890-1920
  - 5 Kirkebok (Klokkerbok) for Dolm sokn 1927-1948
  - 6 Kirkebok (Klokkerbok) for Trondheim, Domkirken, 1921-1934

MAGNAR ANSNES

-Den første

Ordfører Bergljot Stokkan

Da Bergljot Stokkan først kom til Hitra i 1968 var det som fru dyrlege Magne Stokkan. Den gang var tanken at de skulle være her i fem år, nå har hun vært på Hitra i snart femti.

Bergljot hadde alltid vært interessert i politikk, men hadde ikke tilhørighet i noe bestemt parti. Det var etter en prat med Per Borten på en studentfest på Aas at hun ble inspirert av Senterpartiets politiske retning. Den gangen ble ofte Senterpartiet satt i « Bondepartibåsen», men Borten fikk henne til å se på Senterpartiet som noe mye bredere og med mange flere aspekter enn bare det å handle om bønder og jordbruk.

Arbeidsdagen starter klokka 5 om morran

Det ble fort veldig klart at Bergljot var noe mer enn fru-en til dyrlegen. Hun ble fort en markant person i lokalsamfunnet på flere områder. Hun engasjerte seg, og hadde sterke meninger både når det gjaldt oppvekst, helse og samferdsel.

Året etter hun kom til Hitra ble hun engasjert som vikarlærer på Barman skole, og i kombinasjon med studier og politisk arbeid ble det lange dager.

– Heldigvis er jeg et utpreget A -menneske, så arbeidsdagen min startet klokka fem om morran, sier hun.

Foran kommunevalget i 1981 var det i utgangspunktet Egil Hestnes som var ordførerkandidat for Høyre, Sen-

Bergljot Stokkan. Foto: Lokalavisa Hitra-Frøya (arkivbilde)

terpartiet og Kristelig folkeparti. Men Hestnes satte som betingelse at han måtte være ordfører på heltid. Dette fikk han ikke gjennomslag for, og derfor ble Bergljot valgt som deres ordførerkandidat.

Ville ikke bli ordfører

Men dette var ikke et ønske fra Bergljot. Hun hadde så mange andre interesser, og mente at hun ikke hadde forutsetninger for en slik jobb i tillegg til arbeid og studier.

Bergljot Stokkan ble ny ordfører

Politiske intriger ved ordførervalget

Det var meget harde forhandlinger fylt med forviklinger og politisk tautrekking som foranlediget flere timers debatt og gruppemøter da Hitra kommunestyre valgte ordfører forrige mandag. Selve ordførervalget kom på tampen av et 14 timer langt møte. Det endte med at Senterpartiets Bergljot Stokkan ble foreslått som eneste ordførerkandidat fra den fellesborgerlige gruppen i kommunestyret, og hun ble også valgt til Hitras ordfører for den kommende 2-årsperioden. Hun er dermed Hitras første kvinnelige ordfører, og den andre i hele fylket. Forhandlingene på møtet var harde og preget av politiske intriger, det spørres om det brede fellesborgerlige samarbeidet besto denne prøven, eller om man på nyåret blir vitne til en oppdeling i rene partigrupperinger. – Tiden vil vise, det har ikke lyktes oss å få noe entydig svar på spørsmålet.

Hitras nye ordfører heter Bergljot Stokkan.

SE SISTE SIDE

Faksimile av lokalavisa Hitra-Nytt 16. desember 1981

Likevel ble hun overtalt til å stille, og ble med det valgt til Hitras første kvinnelige ordfører for de neste to år i desember 1981.

Hvordan skal dette gå.

– Etter valget var det flere som åpent lurte på hvordan dette ville bli, og det lurte jeg på selv også, sier hun.

Men Bergljot hadde mange gode hjelpere. Hele administrasjonen sto bak henne, og hun nevner spesielt formannskapssekretær Arne Nilsen og kontorsjef Tore Strøm som støttet og motiverte henne.

Det var også kun velvillighet fra rektor Helge Nilsberg på Fillan skole når hun søkte om permisjon på grunn av ordførerjobben.

Kullkrana som ble til ei bru. Foto utlånt av Henki Monsø

Helgebostadbrua - en tilfeldighet.

En dag fikk ordfører Stokkan besøk av de som bodde og arbeidet på Helgebostadøya. Nå ville de ha et klart svar om når det ble forbindelse mellom Helgebostad og Hitra. For at de fortsatt skulle kunne bo på øya var bøndene avhengig av en fast forbindelse for å kunne levere melk og andre varer.

Det hadde vært snakk om fergeforbindelse til Helgebostad i flere år, men at det ble bru var mer eller mindre en tilfeldighet.

Litt senere fikk kommunen nemlig besøk av en ingeniør fra fylket som kunne fortelle at han hadde vært på Frøya

for å utrede om ei kullkran fra Trondheim kunne brukes som bru i forbindelse med et veiprojekt på Frøya. Det viste seg at denne kрана ikke var egnet til dette bruprojektet på Frøya, men på kommunehuset i Fillan datt da selvfølgelig følgende spørsmål fram: kunne den brukes på Helgebostad?

Og det gjorde den, den passet perfekt og i mars 1983 ble det vedtatt i Hitra kommunestyre at ei gammel kullkran fra Trondheim skulle legges over Håvikstrømmen til Helgebostadøya som bru.

Når først bestemmelsen ble tatt gikk arbeidet fort. Det ble bygget vei på begge sider og brufester ble laget. Brua kom på lekter fra Trondheim, og den smatt på plass med

en gang. Og allerede i november samme år var det offisiell åpning. Den totale prisen for hele prosjektet inkludert bru og vei endte på 3,7 millioner kroner.

– *Selv den gangen må man vel si at dette var veldig rimelig*, sier Stokkan.

Selv om det var Bergljots avtaler Helge Jektvik som sto for den offisielle åpningen av forbindelsen, så betraktet Bergljot dette som «sitt prosjekt».

– *Men det viktigste var likevel at innbyggerne på Helgebostad fikk sin forbindelse*, sier hun.

Fastlandsforbindelsen

Selv om brua til Helgebostad var viktig for de det gjaldt, så var vedtaket om at Hitra, Fjellværsøya og Frøya skulle bindes sammen med fastlandet som var den store saken i Bergljots tid som ordfører på Hitra, ikke bare når det gjelder samferdsel, men også i sin helhet.

Men det ble ikke vedtatt enstemmig i kommunestyret.

Det viste seg at mange av de største bedriftene på Hitra var i mot fastlandsforbindelsen. Det ble argumentert med handelslekkasje og arbeidslekkasje.

– *Det var ikke alle som så på fastlandsforbindelsen som en fremtidsvisjon vi måtte være med på*, sier Bergljot. Det ble til og med levert et opprop fra flere større bedrifter på døra til ordfører Bergljot Stokkan mot planene til fastlandsforbindelse.

«Vi må styrke vår struktur innad»

var et argument som Bergljot husker godt, og i dag etter at vi har sett hva fastlandsforbindelsen har betydd for øysamfunnet, kan vel dette synes noe rart, sier hun.

Hun husker også at Frøya var redd for å bli «glemt» så snart tunnelen mellom Hitra og Sunde var ferdig. Men det var slik at hele pakken med finansiering og framdriftsplan var nøye lagt på forhånd, så frøyværingenes redsel var ubegrunnet i så henseende.

Fortsatt aktiv

Bergljot beskriver et lokalsamfunn fra først på 80-tallet som var i stor utvikling på flere områder, der både enkeltpersoner, næringsliv og organisasjoner spilte viktige roller:

- utbygginga av helsehuset i Fillan der blant andre Kari Strøm og Maren Mellemsæther spilte viktige roller.
- lakseoppdrett var i ferd med å bli en viktig næring for Hitra.
- samferdsel, med fastlandsforbindelsen som det viktigste .

Hun understreker også betydningen av en aktiv lokalavis, og hva Hitra Leirskole har betydd for mange mennesker.

Selv om Bergljot Stokkans arbeidsdag ikke lenger starter klokka fem om morran, er hun fortsatt en engasjert og høyst aktiv personlighet på Hitra. I dag representerer hun Pensjonistpartiet i Hitra kommunestyre.

Fakta - kvinnelige ordførere i Norge:

- Norges første kvinnelige ordfører var Aasta Helgesen, Hun var ordfører på Utsira 1926-1928
- Andelen kvinnelige ordførere i Norge er i dag 22 prosent. (2013)

Sara Kjerstine i Jevika og kvinnene rundt henne

Sara Kjerstine var født i 1692 på Røros, eller nærliggende Tolga, og døde i Jevika på Hitra i 1770. Hun var først gift med Jakob Jonsen Jevik, deretter med Johan Arntsen fra Hemne. Hun hadde seks barn (som levde opp) i første ekteskap, og en datter i annet ekteskap. Det har vært forsket mye rundt Sara Kjerstine Irgens Flor og hennes slekt. Jeg skal ikke gå så mye i detaljer rundt slekta hennes på samme måte, men prøve å finne litt mer om relasjonene til personene - spesielt kvinnene - rundt henne.

Fra Rørostraktene til Hitra – hvordan havnet hun her?

På Ulvøya, i Berget, var Albrigt Frøchnickt handelsmann fra 1690 til 1708, og familien ble boende på øya også etter 1700. Omkring 1700 var rådmann Hornemann eier av Ulvan, men i 1703 solgte han eiendommen til Albrigt Frøchnickt for 150 riksdaler. Sara Kjerstines mor, Elisabet Sofia, var av Freuchnichtslekt, da flere kilder viser at hennes oldemor het Catharina Freuchnicht (født ca. 1591 og døde 29.8.1691 i København). Navnelikheten her tyder på at Sara kunne ha slekt på Ulvøya. Hennes tilkommende, Jakob Jonsen Jevik, hadde dessuten sin morsslekt fra Ulvøya og Fjellværsøya, og Jakobs mor hadde tidligere vært gift i Melkvika på Ulvøya.

Det er derfor ikke urimelig å tro at Sara og Jakob først traff på hverandre et eller annet sted langs den gamle ferdselsstien mellom Ulvan og Selvågan. Eller kanskje var det på kirkebakken i Fillan?

Det er også mulig at Sara kan ha hatt annen slekt på Hitra. Hennes far, Henrik Anderssen Flor, skal være sønn av en Anders Kristoffersen på Møre. Slektsforsker Odd Roar Aalborg nevner følgende i en e-post i september i 2013: “Manntallet 1663-66 viser at kun en person med dette navnet er aktuell, og han er på den tid en ganske ung sagmester hos lensmann Halvard Nilssen Todal i Aure. I skiftet etter Isak Danielsen Halså i 1688 opptrer i alt fire formyndere for den avdøde mange barn. To av disse er lensmannsønnen Hans Halvardsen Todal og Anders Kristoffersen. Todal er gift med avdøde halv søster, og en annen formynder er avdøde helbror. Det er da sannsynlig at Henrik A. Flor kan tilhøre denne familiekretsen på Nordmøre, men hvordan er foreløpig uvisst og noe som må undersøkes nærmere. (Lensmann Isak Danielsen Halså er halvbror av Daniel D. Strøm, Lars D. Henriksøy og Hans D. Steinsøy på Hitra. Sistnevnte er i 1701 stefar til Melkior Adriansen Falcks to sønner fra Vikstrøm og antagelig gift med enken.)”

Sara Kjerstine skal ha kommet til Hitra sammen med en tante ved navn Beate Antonietta Irgens, som etter en tid dro videre til Kristiansund. Det er mulig

Jevika. Foto: Kystmuseet i Sør-Trøndelag

at Beate og Sara brøt opp fra Rørostraktene rundt 1713, da Sara Kjerstines mor antagelig døde. Sara Kjerstines yngre søster het Ane Katrina, og var da i 17-årsalderen. Hun skal også ha kommet til Hitra på denne tiden. Ifølge Krister Olsen skal Sara så ha blitt gift med Jakob Jonsen i Trondheim rundt 1715. De to eldste døtrene og de to sønnene til Sara og Jakob ble meget passende oppkalt etter besteforeldr-

ene: Elisabet Sofia, Margrete Maria, Jonas og Henrik. Det ble to døtre til: Cornelia Flor og Henrikka. Fra siste ekteskap ble det bare ett barn; datteren Ane Katrina (oppkalt etter sin tante eller en av formødrene). Ane Katrina Henriksdatter, søster av Sara Kjerstine, ble forøvrig gift med Johannes Colbanussen i 1732 i Nidarosdomen. Senere skal hun også ha vært gift med Rasmus Bersvendsen. Det skal ikke

være funnet noe om henne i Hitras kirkebøker, som foreligger fra 1736, så det mest tenkelige er at hun flyttet fra Hitra en gang før vielsen i 1732.

Skiftet etter moren Elisabet Sofia Irgens ble holdt i 1718, mest sannsynlig fem år etter hennes død. Skiftet viser at Sara og Ane Katrine hadde fire yngre søstre: Maren (født 1699), som havnet i Trondheim, Kiersten (født 1705), Anna (født 1708) og Elisabeth Sophie, født samme år som moren døde og oppkalt etter henne. I alt 11 barn var da fortsatt i live, og de fem sønnene het Henning Flor (d.e.), Anders Flor, Jens Tausan, Johannes Flor og Christian Flor. Faren giftet seg på nytt med sin avdøde kones kusine, Anna Cathrine Hagerup, og de fikk åtte barn

til, bl.a. overstiger Henning Flor (d.y.), som ledet arbeidet med byggingen av Røroskirken, kjent som Bergstadens Ziir.

Sara Kjerstines tanter på Nordmøre

Sara Kjerstines morfar, Henning Johannessen Irgens, var født i Itzehoe i hertugdømmet Holstein. Han døde i oktober 1699 på Røros, og ifølge skiftet etter ham hadde han 11 barn. To umyndige døtre havnet på Nordmøre:

Cornelia (født ca. 1679) var en tid hos Hennings svoger Auden With, i Kristiansund, Nordmøre.

Sebastian White:

Fra et nettsted som oppsummerer mye av det som er funnet og skrives om Sebastian White:

- Født sept. 1591, London. Død 1656
- Stilling: Foged i Trondhjem

Sebastian White kom frå London til Nordmøre i 1614 og busette seg på Åsgard kring 1617. Det som ein trur å vita om Sebastian er at han var fødd i London i september 1591. Truleg var han soneson til ein Sebastian White, som var fødd i Normandie i Frankrike omlag 1525-30 og vart engelsk borgar i 1555. Far til Sebastian på Åsgard heitte visstnok Georg White og var trelasthandlar i London, og når sonen fann på å reise til Norge, så har nok helst dette stått i samband med spekulasjon i trelasthandel. Nettopp i denne «hollendertida» var det pengar å gjera her til lands i trelasthandel, og mange utlendingar slo seg ned i Norge utetter 1600-talet.

Tradisjonen, både i ætta på Åsgard og enda meir i ei grein av ætta i Rindalen, vil vita at herr Sebastian var av engelsk landadel. På ei altartavle som han skal ha gjeve til Stangvikkjerka etter han kom til Åsgard, seiest det at våpenmerket hans stod innskore: to kvite duver og ei bikube. I sitt ekteskap med Ingeborg Audensdotter fekk han ikkje berre Åsgard til heimafylgje, men også Bele, Husby og Hallset i Stangvik. Knarvik på Tustna og Myrset og Nedal i Kvernes. Mot Nedal og noko av Myrset makeskifta han åt seg Settem i 1639. [Redaktør Trygve Width i Oslo]

De fleste nettstedene gir denne slektslinja fra Sebastian With på Åsgard og nedover:

Michel Sebastiansen (1628-1697), Bastian Michelsen Åsgard (1671-1731 - det var han som ble gift med Sara Kjerstines tante Beate Antoniette) og så Michel Bastiansen Åsgard eller Settem, 1707-1782. Kona hans het Anne Henriksdatter Wulff, død 1760 på Settem, Aure.

Det kjente maleriet "Irgens-epitafiet" fra ca 1670 fremstiller Sara Kjerstines oldeforeldre på morsida, bergverksdirektør Johannes Irgens og hustru Elisabeth Arnisæus Irgens. Maleriet henger i Røros kirke, og er fotografert av Birger R. Lindstad, Norsk Institutt for kulturminneforskning. Gjengitt med tillatelse.

Hennes videre skjebne er visstnok ukjent. Beata Antoniette (født ca. 1688), reiste (etter et opphold på Hitra, som nevnt), til sin morbror Fredrik Wesling i Lille-Fosen (Kristiansund). Her ble hun gift med Bastian Michelsen With på Åskard, Nordmøre (1671 - 1731). Beata døde på Åskard i 1769, eller noe senere.

Sara Kjerstine skal ha vært en meget sosial kvinne, med stor omgangskrets, og populær i sin samtid. Hennes bekjentskaper strakte seg nok langt. Familie og slekt var av spesielt stor betydning for henne. Vi kan trygt slutte oss til at hun ikke levde isolert på Hitra uten kontakt med sine slektninger andre steder. Eldstesønnen hennes, Jonas Jacobsen, slo seg ned i Olsvika på Innhitra en periode, men kom tilbake og tok over hjemgården i Jevika. Sara Kjerstine fikk etterhvert bedre tid til sine sosiale gjøremål, men kanskje søkte hun nye utfordringer og omgivelser. Hun og Johan flyttet etter noen år til Trondheim, hvor hun bl.a. kanskje kunne holde bedre kontakt med den vidt spredte slekta enn hun kunne på Hitra. Men først sto hun nok i spissen for å etablere sine barn i trygge forhold på Hitra.

Hvem var Catherine Michelsdatter (With) på Mastad?

Hun var født omtrent 1730, men hvor og med hvilke foreldre, det er fortsatt en gåte. Da hun var omtrentlig 26 år gammel, ble hun gift med Erik Olsen Mastad på Hitra. Det er blitt hevdet at Erik var sønn av Ole Olsen og Beret Johansdatter på Reksa. Slektsforskeren Odd Roar Aalborg, som antagelig også nedstammer fra Sara Kjerstine, har i en e-post til meg lansert en annen teori om hans herkomst, som her

gjengis med tillatelse:

«Etter sjekk i tellingen 1701 ser jeg at Hitra II har rett i at Ole Johansen Sørseter (f. 1649) har sønnene Ole, Johan, Peder (f. 1689) og Hans, hvorav den tredje antagelig er identisk med Peder Olsen klokker (d. 1765). Skiftet etter Peder Johansen Heggvik (f. 1641) i 1702 (s. 159) viser at han har broren Ole Johansen Sørseter og søstrene Sigrid Johansd. og Marit Johansd. Sigrid er mor til Johan Olsen Hopen, 34 år i 1701, og Erik Olsen Mastadsjøen, 32 år. Dette betyr at Peder Olsen klokker på Sørseter antagelig er filleonkel til Ole Eriksen Mastad (f. 1697), som er far til Erik d.y. og svigerfar til Catharina With. Dertil er jo Peder klokker svoger av Jakob Gjevik g.m. Sara Kjerstine Flor. I skiftet 1702 nevnes også en niese Anne Jonsd. av avdøde, som vel muligens er identisk med den andre på Seter med dette navnet utenom klokkerens kone. (I 1737 er en Anne Johansd. Seter fadder når Peder klokker og Anne Jonsd. på Sørseter doper sønnen Anders.) Skiftet i 1702 er nærmest samtidig med tellingen 1701, så Johan Olsen Hopen må være han som er dreng der i 1701, benevnt mariner. Forfatter Fugelsøy av Hitra II misforstår skiftets opplysning om at Sigrid Johansd. er søster og ikke niese av Peder J. Heggvik. Kanskje er det derfor han dikter opp en bror «Johan Johansen». Jeg antar at følgende anerekke kan være riktig:

Ole Eriksen (knekt på Mastad 1666) g.m. Sigrid Johansd. (Sørseter?) - sønn: Erik Olsen Mastadsjøen (mariner, høybåtsmann, gift og 32 år i 1701) - sønn: Ole Eriksen Mastadsjøen (4 år i 1701) - ant. sønner: Erik Olsen Mastad g.m. Catarina With og Ole Olsen Mastad (senere på Ingeborgvik?). Jeg finner hverken Erik eller Ole Olsen i konfirmasjonslistene, så de er nok født senest tidlig 1730-tall. Dette medfører en klar

I 1993 ble det bygget en kopi av vengbåtene som i gammel tid drev fraktefart langs kysten. Vengbåten fikk navnet «Sara Kjerstine», og det var kanskje ikke den første båten som direkte eller indirekte er oppkalt etter denne kvinne fra 1700-tallet..

Foto: Kystmuseet i Sør-Trøndelag

forbindelse mellom Sara Kjerstine Flors mann Jakob Jonsen Jevik sin slekt på den ene siden, og Cathrine Mastads ektemann sin slekt på den annen side. Og Jakob Jonsen Gjeviks søster Ane Jonsdatter var jo gift med klokkeren Peder Olsen Sørsæter».

Videre kan nevnes at Catherines datter Barbro Eriksdatter (1760- 1815) ble gift med Lars Olsen Fillan. Disse to bosatte seg i Jevika, hvor Saras eldste sønn Jonas Jakobsen da rådde grunnen. Med den slektsbevissthet som Sara ellers utviste, er dette også en

indikasjon på at Catherine og hennes etterkommere tilhørte den samme familiekretsen. Det er jo blitt hevdet (Johanna Fjeldvær og andre) at hennes far var Michel Bastiansen på Åsgard. Se mer om indikasjoner på tilknytningen til Withslekta lenger ned.

Bygget Sara Kjerstine et “slektsimperium”?

Etter at mannen Jacob døde rundt 1733, satt enka Sara Kjerstine igjen som den som styrte i Jevika. Som vi har sett, giftet hun seg igjen med Johan Arntsen, som ifølge militærrullen av 1745 da var 38 år gammel, altså født ca. 1707 og omtrent 14 år yngre enn kona.

Det bemerkelsesverdige er hvordan de 7 barna etter hvert ble «plassert» eller etablert. Odelsgutten Jonas var nok den som skulle ta over hjemme i Jevika, og slik ble det også etter en periode hvor han var leilending i Olsvika. Nabogården mot vest er Eide, og der ble datteren Cornelia Flor Gjevik husfrue, gift med den vidgjetne Nils Justesøn Eide fra Belsvik i Hemne. Nabogården til Eide videre vestover var Eidsøya, og dit kom søstera Henrikka Gjevik, som ble gift med Ole Jonsen Eidsøy i 1750. Tre søsken på tre gårder etter hverandre. Men ikke nok med det: Den yngre halvsøstera Ane Cathrina Johansdatter Gjevik ble gift litt lenger borte, på Skaget ved Fillfjorden. Ektemannen hennes var Anders Bendtsen Skaget. Mot øst fra Jevika ligger Fjellvørsøya, der de 6 eldste barna hadde mye farsslekt - og hvor kanskje Catherine Michelsdatter var i deres morsslekt. Lenger nord ligger Ulvøya, der broren Henrik Gjevik ble godt gift 7. oktober 1755 med Maren Hansdatter Freuchtnicht Ulvan - som han kanskje var litt i slekt med, se foran. Og på den andre gården på øya,

Selvåg mot nordøst, residerte allerede Henriks eldste søster Elisabeth Sofie Gjevik, som hadde inngått ekteskap med Jens Christensen Lindberg Selvåg i 1743. Den eneste av søsknene som ikke lot seg plassere langs denne “aksen” var Margrethe Maria Gjevik, men godt gift ble hun da også med Amund Eriksen Tørum, Nes på Fosen. Men familien forlot Tørum, og Margrethe Maria kom også senere til Ulvøya, antagelig bodde hun en periode med mann og barn hos søstera Elisabeth Sofia i Selvågan.

Var det en sterk kvinne som sto bak og fikk sin slekt og etterkommere plassert slik? Sørget hun også for å plassere en formodet slektning - Cathrine Mikkelsdatter - på Mastad?

Krister Olsen skriver i boka «Ansneslandet» fra 2010:

«Kanskje var det de tyske genene som gjorde at Sara Kjerstine ble en kvinne som senere er blitt omtalt med store bokstaver på Hitra, og hun har en enorm etterlekt her ute. Svært mange av hennes etterdøtre har fått navnet Sara Kjerstine. Sara Kjerstine mistet ektemannen sin tidlig. Han døde 43 år gammel, mens de fleste barna fortsatt var små. Et av dem var ennå ikke kommet til verden. Ingen av barna var på dette tidspunktet store nok til å sørge for driften av gården. Det ble holdt skifte etter Jakob Jonsen sommeren 1734. Lensmannen Anders Hansen var til stede og Knut Jonsen Eide var oppnevnt som vurderingsmann. Enka Sara Kjerstine fremviste eiendelene i boet. I boet var det blant annet 10 kyr, 6 kalver, 10 sauer, 6 geiter og 2 hester».

Etterkommere etter Cathrine Mikkelsdatter (With?) bor det også mange av på Hitra. Det er kjent at på

Ulvøya ble flere av hennes etterkommere døpt med «With» som annet fornavn. En fraktebåt ble likeens døpt «With jr.»

Fra en slektning bosatt ved Drammen, med røtter fra Knarrlagsundet, har jeg blant annet mottatt dette:

«Min mor, Lita (Litas egentlige navn er Evelyn Christine Charlotte, datter til Anne Petrine) fortalte om en engelsk mann, eller skotte som var i vår slekt. Han het Michael With. Hun fortalte det hver gang vi pusset sølvtøy og kom til to store sølvskjeer med inngraveringen MW med snirklete bokstaver. Jeg har arvet en av disse skjeene og er derfor nysgjerrig på denne Michael With (er usikker på skrivemåten)».

Avsenderen og jeg nedstammer begge fra Sara Kjerstines datter Margrethe Maria Gjevik. I tillegg nedstammer vi begge også fra Cathrine Mikkelsdatter (With?) sin datter Olava Eriksdatter Mastad, som ble gift i Ulvan. Jeg antar det er fra henne sølvskjeene må være kommet, og bevart oppover i flere generasjoner. Gjennom slektsleddene og utover blant etterkommerne er det altså blitt fortalt at Cathrine på Mastad nedstammet fra Michael With. Vi har oppkalling både av folk og båter, vi har sølvskjeer og beretninger fra de gamle - men intet sikkert bevis. Men slektene til Sara Kjerstine og Cathrine synes vevet inn i hverandre. Og veversken bak mye av dette, var det kanskje den rakryggede fru i Jevika - som synes å ha ordnet så mangt og meget for slekt og etterkommere?

Kilder:

- Magnar Saltnes, Kongsberg: Forarbeide til bok om Ulvanslekta, 2013.
- Odd Roar Aalborg, Lonevåg: Forskningsarbeide om slekter på Hitra, 2013.
- Krister Olsen, Tiller: "Ansneslandet, folket og livet", bok utgitt 2010, Hitra.
- Aud Stormoen, Skotselv: E-post om slekt fra Hitra, 2010.
- Nettstedet Slektsforum: Flere innlegg vedrørende Sara Kjerstines aner og etterkommere.

Kvinner i sjøfarten

Langs vår lange kystlinje har folk i alle tider livnært seg av det havet gir og brukt sjøen som ferdssåre, både for handel og frakt. Ofte er det mannen vi tenker på når sjø og hav blir nevnt som levevei. Også kvinner har hatt sitt arbeid knyttet til sjøen.

De første kvinnene kom inn i sjøfarten i første halvdel av 1800-tallet. Det hadde sammenheng med flere forhold. Dampbåtene kom, og med dem ble rutetrafikken etablert. Passasjertrafikken økte og det gjorde også kravet til rengjøring og bekvemmelighet. I tillegg hadde samfunnet endret seg, industrialiseringen skapte nye strukturer. Folk ble ansatt, fikk ferie og midler til å reise. Turismen skapte ytterligere behov for service og tjenesteyting. De tradisjonelle kvinneyrkene ble flyttet til sjøs; de vasket, ryddet, serverte og tok oppvasken.

Pionerene

Arbeidsforholdene for de kvinnelige pionerne var ikke mye å skryte av. Ikke fikk de lønn, og de måtte livnære seg av driks de fikk av passasjerene. Arbeidstiden var heller ikke regulert, de måtte pent finne seg i å stille opp når det passet offiserene. Dersom prominente gjester, agenter eller annet tok turen ombord, måtte de stille opp og det kunne nok bli lange kvelder og sene netter. Hvor mange de var, disse kvinnelige pionerne er ikke enkelt å finne ut av. De ble ikke regnet med blant mann-

Anne Marie Prytz var første norske kvinnelige styrmann i 1972. Hentet fra boka "Sjøens kvinner ute og hjemme" av E. Lønnå."

skapet, de hørte med til «de andre» om bord – sånn som losen, poståpneren og andre. Derfor ble de ikke oppgitt i tellinger og andre statistikker.

Ikke før i 1939 ble det noen orden på arbeidsforholdene for de som jobbet i restaurasjonen. Men dette var opptrappingen til andre verdenskrig og verden ble med ett forandret. En kommer ikke utenom krigen når en skal snakke om norsk sjøfartshistorie. Av alle yrkesgrupper, så var det sjøfolka som hadde den største prosentvise andelen av tapte menneskeliv. Nærmere 36 % av alle norske sjøfolk mistet livet i løpet av krigsårene. Skal de som ble fysisk og psykisk skadet regnes med, blir prosentandelen adskillig høyere. Hvordan tallmaterialet for

Det kunne være fint for de yngste guttene at det fantes kvinner om bord. Det kunne røyne på med kvikke kommentarer fra andre om bord og hjemlengsel og sjøsyke kunne være tøft av og til.

Foto: privat

kvinne er, vet vi lite om. De ble som tidligere nevnt ikke regnet med blant mannskapet, derfor blir det vanskelig å gi sikre tall. Elisabeth Lønnå sier i boka si: «Sjøens kvinner, ute og hjemme» at det anslagsvis kunne være rundt 15 %. Heller ikke alle kvinner som tok hyre under krigen var norske, en del svenske og islandske kvinner valgte også å reise ut. De fleste var unge, ugifte og var ute i kortere perioder. Hva som drev dem er ikke godt å si, kanskje var det ikke annet å få, kanskje var det pengene – hyra økte litt under krigsårene. Muligens var årsaken

den samme som det ofte blir poengtert at det var for som menn – de reiste for fred og frihet.

Etterkrigstid og gullalder

Fra 1945 og fremover mot midten av 1970-tallet opplevde handelsflåten en kraftig oppblomstring. Sjøfarten ble raskt populær og mange søkte hyre i utenriksfart. Særlig telegrafistyrket tiltrakk mange kvinner. Som et bilde på utviklingen, så var det i 1952 totalt 689 telegrafister om bord på norske skip av disse var 11 % kvinner. I 1967 hadde tallet økt til 1254 og nå var hele 24 % kvinner. Det finnes ingen forklaring på hvorfor nettopp dette yrket ble så populært. Det ble ikke drevet noen bevisst rekruttering hverken fra rederiene eller fra skolene. De fleste kvinnene arbeidet fortsatt i restaurasjonen eller forpleiningen. De reiste gjerne som salongpiker eller messepiker. For øvrig er dette to ulike stillingsbenevnelser. Salongpiken hadde ansvar for renhold og servering hos offiserene, mens messepiken hadde sine oppgaver knyttet til mannskapsmess. Skipsfarten var en konservativ og hierarkisk oppbygd næring, og til langt ut på 70-tallet var det adskilte messer (kantiner) for offiserer og mannskap.

Hvorfor ble det så populært å reise til sjøs etter krigen? Etter fem lange år med rasjonering og reisebegrensninger var det nok en stor frihetsfølelse å kunne reise ut i den store verden. Relativt enkelt å få hyre, ofte var det nok å ta en telefon eller møte opp på hyrekontoret – så fikk du båt ganske raskt. I etterkrigsårene var ikke folk så bereist som i dag. Typiske feriemål var nok ens eget land og toppen en tur til Sverige. Derfor er det lett å forstå at reiser til Amerika, Singapore, Australia og Japan var ytterst spennende. I tillegg var hyra bra, så en kunne tjene en god slump penger. Mange sparte opp midler til utdanning og husbygging. Men fristelsene var nok mange. Norge hadde lite å by på for den som likte å følge moten, men på landlov i for eksempel New York,

kunne en handle det en måtte ønske. Fritidstilbudene var mange for de norske sjøfolkene utover etterkrigsårene. Sjømannskirker ble det bygd i de fleste store havnebyene rundt om i verden, og velferden arrangerte både sportsaktiviteter og sørget for bøker og filmer. Båtene lå lenge til kai og kaianleggene var gjerne sentralt plassert i havnebyene. Derfor var det mange muligheter for å se seg om, og oppleve andre kulturer og skikker.

Utfordringer med å være kvinne til sjøs

Ikke alle var like begeistret for strømmen av kvinner som søkte seg til sjøs. En sterkt mannsdominert arbeidsplass kunne gi mange utfordringer for jentene. Skipet var et mikrosamfunn som var lukket utad, men åpent innad. Alle visste alt om alle. Derfor kunne den minste antydning til flørt bli det store samtaleemnet. Mens gutta kunne ha en pike i hver havn, var det gjerne andre regler som gjaldt for jentene. De var i klart mindretall og samfunnet var langt mer tradisjonelt med hensyn til kjønnsroller. Derfor var kvinnene sårbare og måtte passe seg for ikke å bli utsatt for rykter. Men de fleste greide seg bra og var klar over forholdene.

De færreste kvinnene valgte en yrkeskarriere til sjøs der de gikk gradene. Ikke hadde de så mange muligheter heller, da det var kun et rederi i Norge som tillot kvinner å

Blid messepike om bord på M/S Etnefjell

jobbe på dekk. Systemet var slik at en måtte forflytte seg oppover i hierarkiet. En kunne ikke søke på styrmannsskolen og komme inn uten relevant fartstid, en måtte følge den faste løypa. Likevel var det noen jenter som valgte utradisjonelt og satset mot en karriere på broen. Vår første kvinnelige styrmann ble uteksaminert i 1972, pikenavnet hennes var Anne Marie Prytz. Også i maskin var det kvinner som ønsket å satse, Lørenskogjenta Grete Lill Jensen fikk sitt sertifikat i 1973.

Utflagging av den norske flåten

Handel og sjøfart er verdensomspennende og følsom for internasjonale svingninger. På midten av 70-tallet førte krig i Midtøsten til mindre tilgang på drivstoff, samt at svingninger i markedet gjorde sitt til at kostnadene økte. Derfor valgte mange redere å flagge ut store deler av flåten. For den norske sjømann og sjøkvinne ble dette katastrofalt. Arbeidsplassene deres ble erstattet av mannskap fra lavkostland og de måtte se seg om etter annet arbeid. Som et forsøk på å få norske skip tilbake under norsk flagg ble Norsk Internasjonalt Skipsregister opprettet i 1987. Gunstige betingelser skulle øke konkurranseevnen, og sånn sett sikre jobb for norske sjøfolk. Samtidig ble det åpnet for at utenlandsk personell kunne søke hyre på norske skip, på sine respektive hjemlands betingelser. Det som i praksis skjedde var at offiserene fikk fortsatte, mens de uten utdanning måtte gå i land. Kvinnene som jobbet i forpleiningen ble erstattet av sjøfolk, gjerne fra Asia. Telegrafistene gikk på land fordi teknikken var utdatert. Satellitt-kommunikasjon og dataløsninger erstattet morsenøkkelen og radiosenderen. De få kvinnene som var offiserer møtte mye motbør. Noen svangerskapspermisjon eller andre ordninger for kvinner fantes ikke, og flere av de kvinnelige sjøfolka ble anbefalt å gå på land.

I dag er situasjonen slik at det er svært få kvinner i sjøfarten, i underkant av 5 %. En del jenter jobber fortsatt

i forpleiningen, men det er gjerne i innenrikstrafikk – på hurtigbåter og ferjer. Likevel er det kanskje bedring – Den Maritime Høyskolen i Haugesund/Stord viser at av 60 studieplasser er 20 tilbud sendt til kvinnelige søkere.

Sluttord

Kvinner i sjøfarten har en lang historie og store endringer har skjedd. Det kan virke som om utviklingen har gått litt frem og tilbake, og kanskje ikke så raskt som ellers i samfunnet. Stegene fremover er det kvinnene selv som har tatt. Kvinnelige pionerer har stått på og brøytet vei for andre. Kampen for likestilling og rettferdige forhold har hatt sin pris, det har nok vært tøffe tak. 2013 er stemmerettsjubileum og vi hyller sterke, flotte kvinner som kjempet for en bedre tilværelse. Kvinner i Sjøfarten har også bidratt, men deres kamp var lavmælt og har fått svært liten plass i historien. Likevel er det ingen tvil om at også de fortjener en honnør. Fra å være yrkeskvinner uten lønn og fast arbeidstid – der de ikke engang ble regnet med blant mannskapet – til at de i dag kan utdanne seg til både styrmann og kaptein. Nettopp det kan være viktig for næringen – med kjønnsbalanse blir arbeidsmiljøet bedre og jobber innen sjøfarten kan igjen bli attraktive, både for menn og kvinner.

Fakta:

Statistikk fra SSB:

- Hvor mange kvinner reiste ut?
  - 1947: 48.000 menn og 1.100 kvinner
  - 1960: 140.000 menn og 31.000 kvinner
- 2001: 42.000 totalt
  - Menn: 38.600 og kvinner: 3.400
  - Av totalt 42.000 er
  - 18.000 norske og 24.000 utlendinger

Godt kameratskap var viktig for alle i mannskapet, det være seg kvinner eller menn.

Kjelder:

- Lønnå, Elisabeth: Sjøens kvinner. Ute og hjemme (Spartacus forlag as 2010)
- www.ssb.no
- www.sjofartsdirektoratet.no
- www.snl.no

Sanitetskvinner på Hitra

Sanitetsforeningene har spilt en overmåte viktig rolle i helsearbeidet på Hitra, mer enn i de fleste andre kommuner.

Den første sanitetsforeninga her ble stifta i 1910. Foreninga hadde sitt utspring og geografiske tyngdepunkt ved Dolmsundet (Hopsjøen–Dammen), men den fikk navnet Hitra sanitetsforening, og stifterne så kanskje for seg at den skulle dekke heile Hitra. Oppstarten var likevel famlende. Vi leser fra foreningens 25-årsberetning fra 1935:

«Dens tilblivelse skyldes at noen få ganske unge piker syntes de måtte gå i gang med noe for å tilfredsstille sin virketrang.»

Navnet "sanitetsforening" var den gang høyst ukjent her ute idet det tidligere ikke fantes noen sådan forening på Hitra. Men de visste at den var i virksomhet i andre bygder og fant ut at det kunne være god bruk for en sådan forening også her.

De satte seg så i forbindelse med fru Wexelsen Jahn som var kretsformann i Trondhjem krets: hun ga dem den nødvendige veiledning og hjelp til med råd og dåd.

Foreningen ble stiftet med noen få medlemmer, og til formann valgtes Karoline Knutsen. Møter skulle holdes en gang i måneden på omgang hos medlemmene.

For å få penger i kassen, ble det på første møte etter stiftelsen besluttet å holde juletefest første nyttårsdag.

Sanitetsdamer fra Asmundvåg på besøk i Hamna midt på 1950-tallet. Foto utlånt av Birgit Haltland.

Øverst fra venstre: Edel Jensen, Marie Strøm, Maria Nygård, Helga Asmundvåg

Midterste rekke fra venstre: Nanna Valmyr, Sara Strøm, Marie Skipnes, Dagny Myhren, Ragna Leikvam

Foran fra venstre: Rønnaug Hestnes, Bjørg Hoff, Elsa Fjeldberg

Ansnes sanitetsforening. Dette bildet er fra foreningas 40-årsjubileum i 1961.

I første rekke f.v. Anne Mikalsen, Ida Olsen, Johanna Gjevik, Johanna Pettersen, Ovedie Antonsen, Anna Kristoffersen, Ellen Marthinsen.

Andre rekke: Anna Ansnes, Alma Eidsvåg, Astrid Kristoffersen, Johanna Jegtvik, Borghild Sandvik, Olga Slåttavik

Tredje rekke: Anna Jektvik, Alida Gjevik, Valborg Marthinsen, Oliva Kristoffersen, Ragna Jensø, Margit Ansnes, Othelie Sandvik.

(Foto: Schrøder, fra jubileumsskriftet «Helsevesenet på Hitra», utgitt i 2004).

Ingen av medlemmene hadde tidligere vært med i noe foreningsarbeid, så det var med stor spenning de gikk i gang med å ordne til festen, unge og uøvde som de var til å lede på egen hånd.

Ingen av de eldre hadde ennå meldt seg inn som medlemmer, de så nemlig meget skeptisk på dette foretagende og mente nok helst at det hele snart gikk i vasken. Festen ble imidlertid meget vellykket og var visstnok den første offentlige julefest her på stedet.

Skikken med sanitetens julefest nyttårsdag er siden blitt holdt i alle år.

Alle festlige sammenkomster i de første 10 år ble holdt i den gamle skolestua på Melandsjø som de syntes var et ypperlig festlokale til tross for at spisesalen bare var et lite kammers, og kaffekjelen måtte kokes på grua!

Allerede i sitt første virkeår fikk styret anledning til å innvilge andragender om penger til legehjelp, da en syk unggutt i nabolaget fikk 60 kroner – den gang mange penger for en nystiftet forening. Gutten som fikk pengene hadde gått syk i årevis, men ved foreningens hjelp ble han nu i stand til å søke spesialist hvorved han ble frisk. ...

Etter at det begynte å gå opp for folk at foreningens arbeide hadde betydning for bygden, har interessen stort

sett vært ganske god og medlemstallet var engang oppe i 150. Da hadde vi medlemmer både fra Barmanfjord, Straumfjord og Dolmøy. ...»

Men det var ikke mange år Hitra sanitetsforening fikk rå grunnene aleine. Snart myldra det fram sanitetsforeninger over heile Hitra. I 1935 var det 7 foreninger bare i det som da utgjorde Hitra kommune.

Medlemstallet i foreningene antas å ha vært på det høyeste i 1940-åra. Sandstad krets hadde 453 medlemmer i 1946. Medlemstallet i foreningene holdt seg høgt også utover 1950- og 60-åra. I 1960 var det 22 sanitetsforeninger på Hitra. Etter 1970 har medlemstallet vært sterkt synkende, og mange av foreningene er lagt ned. I dag (2004) er det 11 sanitetsforeninger igjen på Hitra.

Følgende 16 foreninger har vi konkrete opplysninger om:

Forening	Etablert:	Første formann:
Hitra sanitetsforening	03.10.1910	Karoline Knutsen
Barmanfjord sanitetsforening	13.09.1913	Beate Eriksen
Sandstad sanitetsforening	16.05.1917	Olaug Strand
Kvenvær sanitetsforening	13.08.1918	Margrethe Svankild
Knarrlagsund sanitetsforening	10.05.1920	Ingrid Selvaag Olsen
Fillan sanitetsforening	20.03.1920	Emmy Lyche
Ansnes sanitetsforening	02.01.1921	Karen Ansnes
Tranvikan sanitetsforening	24.03.1921	Inga Selvaag
Nordbotn sanitetsforening	22.04.1922	Gusta Einvik
Fjellværøy sanitetsforening	03.02.1924	?
Heggåsen sanitetsforening	10.04.1924	Ingeborg Sollie
Sørhitra sanitetsforening	06.06.1926	Margit Dahl
Østre Barmfjord sanitetsforening	06.02.1927	Anna Kjølør
Sør-Strømfjord sanitetsforening	11.09.1929	Marie Tømmervik
Asmundvåg sanitetsforening	10.01.1934	Nikoline Skipnes
Kvammen sanitetsforening	22.01.1950	Olga Kvam

Sørstrømfjord sanitetsforening ca. 1945. Foto utlånt fra Hitra-Frøya lokalavis, bildearkivet.

Foran ser vi Johanne Furuvik og Bjørg Halvorsen (datter av Aslaug Halvorsen.)

Andre rekke fra venstre: Bergljot Langdal, Gunnhild Furuvik, Marie Helgebostad, Jensine Berge, Jenny Hagen, Aslaug Halvorsen og Borghild Hagen.

Bak fra venstre: Aslaug Hagen, Leikny Helgebostad, Helga Paulsen, Hjordis Håvik, Helga Jensen, Laura Langdal og Elen Håvik.

10 andre sanitetsforeninger har vært i funksjon:

- Ulvøy sanitetsforening,
- Herøy sanitetsforening,
- Akset sanitetsforening,
- Dolmøy sanitetsforening,
- Straum sanitetsforening,
- Helgebostad sanitetsforening,
- Bispøyan sanitetsforening,
- Ytre Kvenvær sanitetsforening,
- Børø Sund sanitetsforening,
- Utset sanitetsforening.

Sandstad sanitetsforening samlet på Sætra i 1928. Foto utlånt av Kirsten Marie Hansen.

Første rekke fra venstre: Stina Nordbotten, Jenny Strøm, Odlaug Strand, Gjertrud Aalmo, Anne Grøtan, Lina Nordbotten.

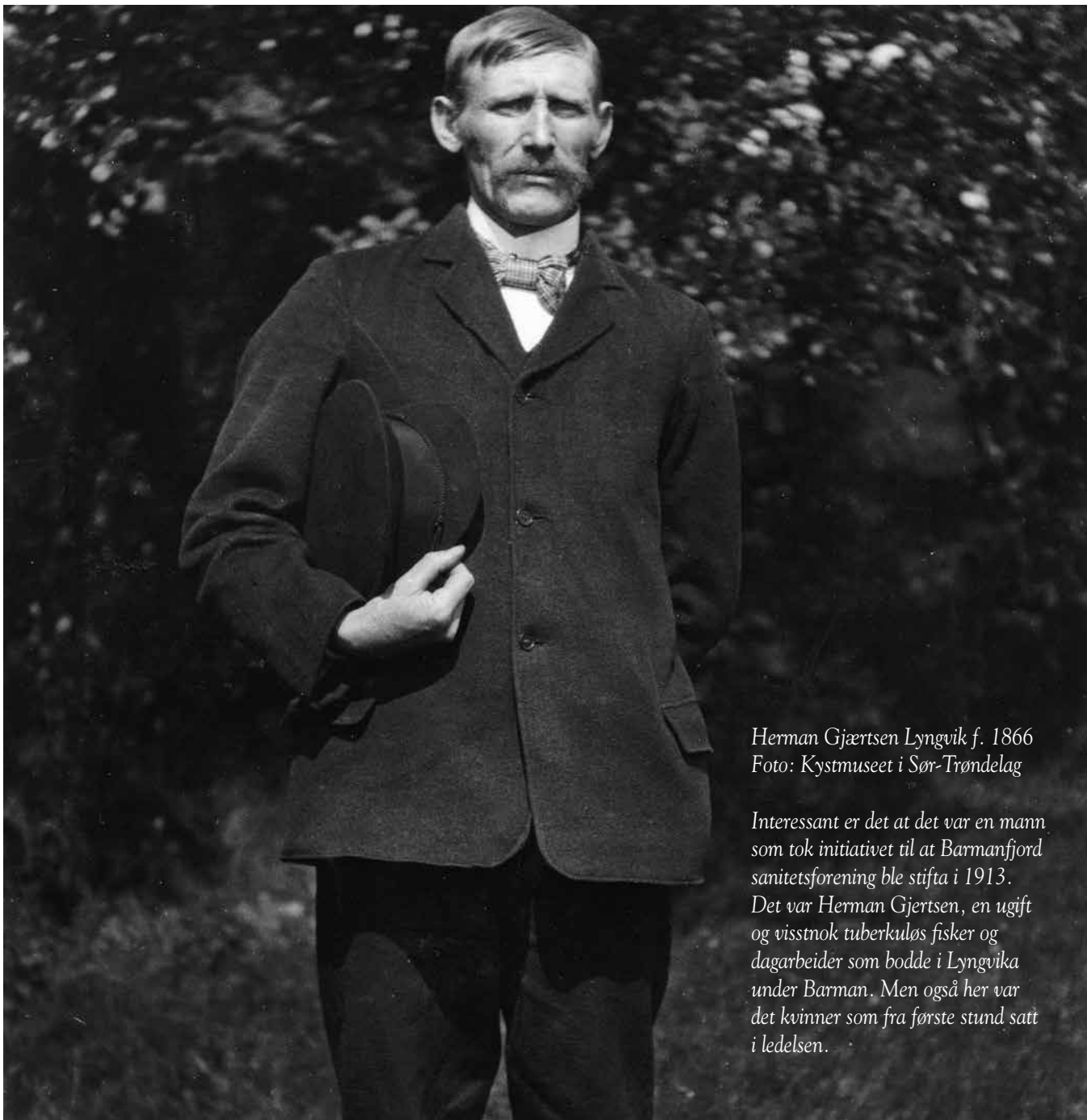
Andre rekke fra venstre: Kristianne Nordbotten, Ingeborg Aalmo, Sofie Hokstad Strand, Ingrid Sandvik, Ellen Nordbotten, frk. Aadland, Dorte Kaald, Trine Skogrand.

Fra 1910 og fram til i dag har sanitetsforeningene lagt ned et arbeid for hitterværingenes helse og velferd som det er vanskelig å overvurdere betydningen av.

En av de første store oppgavene var å skaffe sykepleiere (sanitetssøstre) som kunne pleie og ha tilsyn med syke mennesker omkring i heimene. Flere av disse sykepleiere ble skaffa

ved at sanitetsforeningene betalte (heilt eller delvis) utdanning for dem. Slik var det med den første sanitetssøstera, Jensine Hopsjø, som Hitra sanitetsforening bekosta

*Herman Gjærtsen Lyngvik f. 1866
Foto: Kystmuseet i Sør-Trøndelag*

Interessant er det at det var en mann som tok initiativet til at Barmanfjord sanitetsforening ble stifta i 1913. Det var Herman Gjærtsen, en ugift og visstnok tuberkuløs fisker og dagarbeider som bodde i Lyngvika under Barman. Men også her var det kvinner som fra første stund satt i ledelsen.

Kvenvær Sanitetsforening 8. mai 1945
Foto utlånt av Bjørg Bjørgvik

utdanning for. Hun trådte i funksjon i 1915. Den neste sanitetssøstera var visstnok Berit Belsvik, som ble engasjert av Sandstad sanitetsforening i 1917/18. Kvenvær sanitetsforening engasjerte også egen sykepleier, den første var Adrine Paulsen (omkring 1920). Sanitetsforeningene lønna sykepleierne, men fikk dekt noe av utgiftene ved «egenandeler». De som leide sykepleier til sykestell, betalte et visst beløp pr døgn. I førstninga var det 1 kr for medlemmer i sanitetsforeninga og 1,50 eller 2 kr for ikke-medlemmer. Seinere ble det til at flere sanitetsforeninger delte på lønna til sykepleier. Foreningene i gamle Hitra kommune var sammen om én, og foreningene i Fillan hadde én (den første her var Nella Grindskar i 1926).

Sanitetsforeningene i de fire Hitra-kommunene holdt sykepleiere fram til 1960, da helsehuset var på plass og syke og pleietrengende mennesker kunne få plass der.

For øvrig dreiv sanitetsforeningene en mangesidig virksomhet. De skaffa sykebåre og medisinsk utstyr til utleie, dreiv medisinsalg, skaffa klær og mat til syke folk, ytte pengehjelp til folk som trengte innleggelse på sykehus eller sanatorium osv. I perioder ble det delt ut melk til barnefamilier og tran til skolebarna.

På flere områder gikk sanitetsforeningene foran og gjennomførte tiltak som det offentlige helsevesenet seinere har kommet inn og tatt hand om. Det gjaldt f.eks spedbarnskontroll og skolebarnundersøkelse, som noen av foreningene begynte med allerede i mellomkrigstida. Under og etter krigen fikk sanitetsforeningene på plass

et tilbud om gratis tannpleie for skolebarn. Sandstad sanitetsforening tilbød i 1964 gratis heimhjelp til syke og gamle – to år før kommunen tok over denne tjenesten. Noen foreninger etablerte eller var delaktig i barnehagedrift (Melandsjøen) og i eldresentre (Melandsjøen, Sandstad, Kvenvær). Gjennom sine fester og tilstelninger har sanitetsforeningene også betydd mye for trivsel og det sosiale livet i grendene. Flere av sanitetsforeningene fikk også egne forsamlingshus, for det meste nedlagte skoler, som foreningene ga nytt liv.

Store pengesummer er gjennom åra samla inn av sanitetsforeningene. Pengene er kommet fra kontingent, møtepengar på foreningemøtene, loddsalg, basarer og fester, loppemarked og salg av maiblomster og fastelavnssris. Noen av foreningene har også mottatt testamentariske gaver. Foreningene har fått mye ut av pengene, her er lite og ingenting gått bort i administrasjon. Foruten alle de formåla foreningene har ytt penger til i nærmiljøet, har de også gitt store summer til organisasjonens hovedsaker, kreftsaken, beinskjørhet, kvinne-medisinsk forskning, barns helse, Kvamsgrindkollektivet for narkomane osv. Ei tid var foreningene også med og finansierte ei diakonstilling på Hitra.

Det største prosjektet som sanitetsforeningene på Hitra har vært engasjert i de siste femti åra, er sykeheimen i Fillan, Hitra helsehus. Foreningene arbeidde i 30 år for å få denne sykeheimen på plass. De bygde helsehuset og dreiv det fra 1960 til 1988, da Hitra kommune overtok. Alle sanitetsforeningene på Hitra var involvert i dette arbeidet.

Her er mange av Hitras sanitetskvinner sammen med noen staute karer samla til grendastevne ved Idrettshuset på Sandstad 9.juni 2013. Foto utlånt fra Lillian Jørgine Mellemsæther

Nå i 2013 er det fortsatt elleve sanitetsforeninger i virksomhet på Hitra. Disse er: Ansnes, Barmanfjord, Fillan, Fjellværøy, Heggåsen, Hitra, Knarrlag-sund, Kvenvær, Sandstad, Sør-Strømfjord og Tranvik. Asmundvåg sanitetsforening er den siste som ble lagt ned. Det skjedde dette året.

Det er varierende størrelse på foreningene, og i noen av dem er gjennomsnittsalderen ganske høg, men de arbeider ufortrødent, slik sanitetsforeningene på Hitra

har gjort det i 103 år nå. Det er for tida ingen større prosjekter på Hitra som sanitetsforeningene her arbeider med, men de støtter mange ulike gode tiltak i rundt om i hittersamfunnet. Som eksempel kjøpte nylig Sandstad sanitetsforening inn en ny døgndtrykksmåler til Hitra legekantor.

Utenom Hitra er det først og fremst Kvamsgrindkollektivet som får støtte fra sanitetsforeningene her på Hitra. N.K.S. Kvamsgrindkollektivet har et behandlingstilbud

for medmennesker med rusavhengighet. I en del år hadde Kvamsgrindkollektivet en behandlingsavdeling på Aunøya ved Sandstad, et tilbud som virkelig fikk nytte godt av sanitetskvinnenes varme hjerter her på Hitra. Tilbudet på Aunøya fungerte meget godt, og det var derfor svært leit for både klientene og sanitetskvinnene på Hitra da Kvamsgrindkollektivet i 2007 valgte å legge ned sitt tilbud på Aunøya.

Sanitetsforeningene på Hitra er flinke til å støtte opp om hverandre. Hvert år avholdes et grendastevne, som går på omgang mellom foreningene. De minste foreningene slår seg ofte sammen om å arrangere grendastevne.

Opptrykk:

Denne artikkelen er et lett bearbeidet opptrykk av en artikkel som Reidun Eriksen og Johan G Foss skreiv i heftet «Helsevesenet på Hitra. En kort historikk», som ble gitt ut i 2004. Forfatterne har gitt tillatelse til at artikkelen blir trykket i «Skarvsetta» 2013. Det er lagt til noen foto, og Svein Bertil Sæther har med god hjelp fra Lillian Jørgine Mellesæther skrevet et lite avsnitt om sanitetsforeningene den seinere tida.

Moder Parelius

Margrethe Elisabeth Parelius (1763-1838), født Buch, er en av de mektigste personene i Hitras historie. Hun var offisersdatter fra Børsa og to ganger gift Parelius. Hopsjø var Margrethe Parelius' hjem, mens fritid ble tilbrakt på lystgården som ble oppkalt etter henne, Margrethes Minde.

Hennes første mann var handelsmann på Hopsjø Niels Rosing Parelius (1753-1799). Hun giftet seg om igjen med Rasmus Brochmann Parelius (1775-1827) som hadde arbeid på Hopsjø. Hans far var prost og sogneprest til Meldal og en eldre halvbror til Niels Rosing Parelius. Hun fikk ti barn i sitt første ekteskap og fire i sitt andre.

Familiebakgrunn

Ofte presenteres historiske personer uten opplysninger om slekten de kom fra, og det var meningen at denne artikkelen skulle inneholde utdypende opplysninger om «Moder Parelius'» slekt for å kaste lys over hennes person. De trykte opplysningene og hva som ligger på nett spriker, både med hensyn til hvor mange søsken hun hadde og hvem som var deres aner. Kildetilvisningene er til dels mangelfulle, og påstandene om hennes herkomst lar seg derfor ikke like lett etterprøve.

Vi vet imidlertid at begge foreldrene var østlendinger og at ættelinjene bakover neppe knytter henne til Trøndelag. Hennes foreldre var Christian Ulrich Buch og hustru Johanne Hansdatter Colbjørnsen. Faren var offiser

*Margrethe Elisabeth Parelius, f. Buch.
Foto utlånt av Arve Fjeldberg*

i Hæren, og familien flyttet til Børsa hvor han endte sine dager som kaptein. Hans foreldre var trolig kaptein i Hæren Friederich Casimir Buch og hustru Margrethe Elisabeth von Hirsch. Det er rimeligvis henne vår hovedperson ble oppkalt etter. Johanne Colbjørnsen var datter av oberstløytnant Hans Colbjørnsen. Vi ser i alle

Handelsstedet Hopsjø slik det var rundt 1890. Foto: Kystmuseet i Sør-Trøndelag

fall at offiser i Hæren var et vanlig yrke i de nærmeste mannlige ætteledd.

Den unge ugifte Margrethes sosiale plassering ble, som ektefødte barn, bestemt av farens posisjon. En kaptein i Hæren tilhørte det øverste sjiktet i et bygdesamfunn, på lik linje med prest, sorenskriver, fogd eller en velstående handelsmann. Embetsmenn flest i bygdene bodde på og drev en embetsgård, det er prestegårdene et velkjent eksempel på. Bruket gav hele familien kunnskap om gårdsdrift.

Margrethe ble antagelig oppdratt til å snakke noe i nærheten av det gamle riksmålet, kanskje med østlandsk tonefall siden begge foreldrene var østlendinger. Vi vet ikke hvilke andre språk hun eventuelt snakket, men fransk var et passende fremmedspråk for kvinner

av hennes stand, og det er heller ikke urimelig om hun også snakket tysk.

Det ville vært oppsiktsvekkende om Margrethe giftet seg "under sin stand". Statistikken tilsier at det var størst sannsynlighet for at kvinner som henne ble gift "kortreist", det vil i hennes tilfelle si i Trøndelag, eller på Nordmøre. Trondhjem var så stor by at det der var et sosialt sjikt som plasserte seg over det hun selv kom fra. Der måtte hun, for å være garantert plass øverst i samfunnet, ha fått en mann som var mer enn jevnbyrdig med hennes bakgrunn.

To mulige livsretninger som gift

Hvis Margrethe giftet seg med en embetsmann, eller en mann som med årene skulle avansere til embetsmann,

Margrethes Minde, lystgården under handelsstedet Hopsjø, fikk navnet sitt etter den legendariske moder Parelius, Margrethe Parelius. Akvarellen er malt i 1819 av prospektmaleren Dalager.

var mannens yrke uansett stengt for henne. Som presterfrue måtte hun både ha bestyrt husholdningen og mye av gårdsdriften foruten å ha vært en dyktig vertinne. Men hun kunne aldri ha preket i kirken om mannen hadde blitt syk eller falt fra. Tilsvarende kunne hun som offisersfrue ikke ledet soldater i øvelse eller krig. Hun kunne heller ikke avsagt dommer som sorenskriverfrue.

Om hun giftet seg med en forretningsmann, kunne det være annerledes. Rett nok var det mannen som stod for forretningene, men for enkelte menn var det naturlig å drøfte forretningene med sin hustru dersom hun var interessert. Hun ble da en rådgiver og støttespiller, og historien har vellykkete eksempler på enker som fortsatte mannens forretninger. Dette hadde ikke vært

mulig uten enkens personlige evner og innsikt i mannens arbeid.

Til Hopsjø

Vi kan ikke vite hvor mye praktisk tenkning og hvor mye kjærlighet som lå bak da Margrethe Elisabeth Buch i 1781 ble gift med Niels Rosing Parelius. Det er naturlig om det var elementer av begge deler, at de vordende ektefellene var seg veldig bevisst at de ville utfylle hverandre, samtidig som den andre falt i smak.

På Hopsjø fikk Margrethe uansett store oppgaver. Det var et gårdsbruk hvor hun ivaretok de overordnede kvinneroller, og hun ble ikke bare husmor for egen familie, men også for dem de hadde i sitt brød og som bodde på Hopsjø. Det var glidende overganger mellom hennes oppgave som husmor og forretningene på Hopsjø. Uttak fra varelageret til bruk i husholdningen reduserte mengden varer til salgs, og tjenestefolk kunne ha både husarbeid og få oppgaver i næringsvirksomheten.

Vi vet ikke sikkert hvor mye Margrethe bestemte på Hopsjø. Da hennes første mann døde, etterlot han seg betydelig gjeld. Niels Rosing Parelius var nemlig tatt for stortilt smugling, han hadde gjemt unna returlast hans skip hadde med fra Frankrike og Spania, og resultatet ble en skyhøy bot.

Enken Margrethes innsats reddet handelshuset fra undergang. Da hennes andre ektemann døde, må hun igjen ha tatt grep, dersom hun ikke hadde hatt det hele tiden. Rasmus Brochmann Parelius var jo vesentlig yngre enn henne og hadde ikke vokst opp med handel,

selv om han hadde fått noe praksis i handelshuset før han giftet seg. Vi aner Margrethe som den myndige hus-tru som stod bak.

Ikke unik, men likevel spennende

Margrethe Parelius har en enestående plass i Hitras historie, og kanskje var hun øyregionens betydeligste kvinne. Men unik var hun ikke. Under reformasjonen var en av Norges viktigste personer enken fru Inger (Ingerd) til Austrått (ca.1475-1555). To velkjente og viljesterke enker fra Trondhjems øverste lag var Stiftsgårdens byggherre Geheimraadinde Cecilie Schøller (1720-1786), født Frølich, og Hofagentinde Catharina Lysholm, (1744-1815), født Meincke, som ble en betydelig forretningskvinne.

Slike kvinner fascinerer. De utnyttet de mulighetene de fikk da de mistet ham som stod dem nærmest og fortsatte hans virke. I Margrethe Elisabeth Parelius hadde Hitra sin myndige forretningskvinne som er verd å minnes. Hun brøt med sine nærmeste kvinneledd ved å ikke bli embetsmannsfrue. Hun viste seg som en dyktig forretningskvinne da hun to ganger opplevde det forferdelige å miste sin mann. Det er et ønske at Margrethe Elisabeth Parelius blir gjenstand for fremtidig forskning. Vi må få vite mer om hvor hun kom fra og mer detaljert om hennes forretninger.

Litteratur:

- Parelius, Nils: Slekten Parelius og handelstedet Hopsjø på Hitra. Fosen Historielag. Årsskrift: 1947 og 1948

Et møte med Norges kongepar

Den 4. juni i år besøkte kongeparet Hitra og Frøya. Det ble en folkefest for små og store, og flere fikk anledning til en samtale med kongeparet.

For å synliggjøre at Hitra er en kommune der det bor og arbeider mennesker med mange ulike nasjonaliteter, ble ti kvinner, som har bosatt seg på Hitra fra ulike steder i verden, valgt ut til å ønske kongeparet velkommen.

Danijela Jeremic, daglig leder ved Lotus Klinikk Hitra Frøya, var en av de som fikk møte kongeparet og hun forteller at dette var noe de ti kvinnene aldri hadde trodd de skulle få oppleve. Det var en spent gjeng som ventet på at kortesjen med kongeparet skulle ankomme Kystmuseet. Hun trekker frem at hun syntes det var stas at akkurat de, som har bosatt seg på Hitra fra utlandet, ble valgt til å representere Hitra på denne måten.

F.v. Asli Nilsen (Tyrkia), Bangon Tøften (Thailand), Aleksandra Marta Konarska Fjellheim (Polen), Beverly C. Maurin (Filippinene), Aneta Bradova (Slovakia), Danijela Jeremic (Bosnia), Olga Korotkikh (Russland), Agnieszka Batogowska Szpryngiel (Polen), Martina Schmid (Tyskland) og Luwam Redae (Eritrea). Foto: Synne Hammervik, Lokalavisa Hitra-Frøya

*Kvinnene venter spent, mens Suzette Paasche (direktør i Museene i Sør-Trøndelag) ønsker kongeparet velkommen til Kystmuseet
Foto: Synne Hammervik/Hitra-Frøya.*

Hun forteller videre at de på forhånd hadde beundret kongeparet for å være så jordnære og folkelige. Det var likevel en nervøs gjeng som ventet i forkant av møtet, men så snart de fikk møtt kongeparet, var praten i gang og da skjønte de at det ikke var noe å være nervøse for. Danijela opplevde dronningen som svært godt forberedt, og både kongen og dronningen var lette å snakke med. Danijela bar sitt lands nasjonaldrakt og fikk komplementer på denne av kongeparet.

På kvelden skulle kongeparet møte representanter fra Hitra og Frøya til en offisiell middag, og en

av kvinnene som møtte kongeparet tidligere på dagen, skulle få anledning til å delta. Det hadde på forhånd blitt foretatt en trekning mellom de ti, og Luwam Redae var den som fikk spise middag med kongeparet.

Danijela oppsummerer møtet med kongeparet som en kjempesjakk opplevelse og setter stor pris på å ha blitt valgt ut til dette. Hun synes det er stas at de ti kvinnene var det Hitra ønsket at kongeparet skulle få møte på sin reise, og hun føler en stolthet ved dette.

Kongeparet i samtale med Luwam Redae. Foto: Synne Hammervik/Hitra-Frøya

VERDENS ENESTE KONGELIGE FLÅTTPLUKKER

Da kongeparet møtte de ti kvinnene på Kystmuseet, fikk de kongelige overrakt mange flotte gaver. Danijela Jeremic sin gave til kongen og dronningen var naturligvis hver sin massasjetime ved Lotus Klinik Hitra Frøya. Det var da kjent at kongen hadde fått hjortejakt i gave fra Hitra kommune, og ved overrekkelsen av sin gave påtok Danijela seg – under stor munterhet hos kongeparet – å bli kongelig flåttplukker etter jakturen.

Gratulerer, Danijela, som verdens eneste kongelige flåttplukker!

Hitra Historielag

har eksistert i ca 6 år, og har vært med på å utgi “Skarvsetta” sammen med Kystmuseet. Dette årsskriftet er det 6. i rekken.

Bladet sendes gratis til medlemmene, og den giroen som medfølger er medlemskontingent for det påfølgende år. Vi har over 125 betalende medlemmer, og er derfor en stor forening, men vi ønsker å bli enda større, så med-

lemmene oppfordres til å verve flere som er interesserte i lokalhistorien vår ! Ta kontakt med et av styremedlemmene (nedenfor) dersom du verver noen.

Vi har mange oppgaver som det bør tas fatt på, men det viktigste hittil har vært innsamling av data til de nye bygdebøkene for Hitra.

Styrets sammensetning etter valg på årsmøtet i mars 2013:

Leder	Ingvar Aabrek Klingenberg	480 40 530	
Nestleder/sekretær	Jenny Akseth Nergård	906 37 630	
Styremedlem	Ellen Aanes Drågen	481 86 728	ellen@oyguiden.no
Styremedlem	Asbjørn Roald	901 48 973	aroald@online.no
Kasserer	Knut Ansnes	934 97 577	ansne@online.no
Varamedlem	Lisa Anette Akseth	971 30 953	louisaa@broadpark.no
Varamedlem	Sølvi Næss Bremvåg	911 90 544	solvi.naess.bremvag@kystmuseet.no
Varamedlem	Torbjørn Glørstad	72 44 11 51	torgloer@online.no
Varamedlem	Arnvid Morsund	979 73 135	

DS Elfridas forlis 9. desember 1959

En artikkel om forliset sto å lese på sidene 52/53 i "Skarvsetta" 2012.

Vi har mottatt tilleggsinformasjon om dette tragiske forliset, idet det viser seg at ikke to, men tre av de omkomne hadde tilknytning til Hitra.

Einar Norvald Hofstad, født 13. januar 1912, var gift med Olaug Johanne Melkstad fra Sør-Hitra, født 1923. De traff hverandre mens Olaug var taus på Hofstad, og giftet seg i 1946. De bygget seg hus på Hofstad rundt midten av 1950-tallet, og fikk to sønner, Asle i 1949 og Einar i 1952.

Einar Norvald var mange ganger til sjøs, og dessverre var også han med på turen med Elfrida før jul i 1959. Han hadde 5 søsken, blant dem en to år yngre bror, Arthur, som i mange år hadde vært sjømann og også var krigsseiler. Ifølge Tor Bugten var han antaglig den første hitterværing som ble med hvalfangstskutene til Sørishavet.

Som beskrevet i vår artikkel ifjor var det flere skip i nærheten, som kanskje kunne ha bistått havaristen. Ved et merkelig sammentreff var Arthur Hofstad ombord på et av disse skipene.

Det var et forferdelig uvær, sjørøkket var så sterkt at det var vanskelig å puste. Elfrida oppga noe feil posisjon, og heller ikke nødrakettene som Elfrida sendte opp ble observert i rokket.

Arthur kom hjem og kunne fortelle mer om tragedien. Der hjemme satt jo Olaug med barna, familie og slekt ellers. En trøst for enka var det at de i hvert fall hadde et hus å bo i. Olaug fikk et langt liv, hun døde nå i 2013, 90 år gammel.

Vi skulle fått med oss at Einar Hofstad var blant mannskapet da vi skrev om DS Elfrida ifjor, og vil sterkt beklage at vi ikke hadde ham med i artikkelen.

Hitra historielag

Boka er utgitt med støtte fra:

REKLAME • DESIGN • PROFILERING • TRYKK • FOTO

Mediehuset, 7240 Hitra - post@vindfang.com

Hitra historielag og Museene i Sør-Trøndelag avd Kystmuseet © Årsskrift for 2013 – 1. opplag

SKARVSETTA

Ansvarlige redaktører for «Skarvsetta» er lederne for Hitra historielag og Kystmuseet.

Redaksjon: Berit Johanne Vorpbukt, Ingjerd Olsen Haugan, Magnar Ansnes, Lene Serine Strøm og Svein Bertil Sæther.

MIST Kystmuseet: www.kystmuseet.no – telefon: 72 44 40 10

Design og trykk: Vindfang AS, Mediehuset, 7240 Hitra - www.vindfang.com

Brødtekst satt i Goudy Sans 11/13. ISBN: 978-82-93071-18-1

ISBN 978-82-93071-18-1

9 788293 071181